

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ БІОТЕХНОЛОГІЙ ТА
АКВАКУЛЬТУРИ
КАФЕДРА ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОБНИЦТВА І ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ
ТВАРИННИЦТВА

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

к. с.-г. н., доцент

_____ Тетяна ПУШКАР

« _____ » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
освітньої програми «Технологія виробництва і переробки
продукції тваринництва»
за спеціальністю 204 Технологія виробництва і переробки
продукції тваринництва

ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ КОНЕЙ НАПІВКРОВНИХ ПОРІД ДО КЛАСИЧНИХ ВИДІВ КІННОГО СПОРТУ В УМОВАХ КСК "БОГНАТОВО" ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Науковий керівник: к. с.-г. н., доцент кафедри
технології виробництва і переробки продукції
тваринництва

Світлана КОСЕНКО _____

Рецензент: к. с.-г. н., доцент кафедри

Виконала здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти денної форми навчання
освітньо-професійна програма «Технологія виробництва і
переробки продукції тваринництва»
спеціальність 204 Технологія виробництва і переробки
продукції тваринництва

Надія ПЛОТОВА

*Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить
результати власних досліджень. Використання ідей і
текстів інших авторів має посилання на відповідне
джерело.*

_____ Надія ПЛОТОВА

ОДЕСА – 2025

ЗМІСТ

Реферат	3
Перелік умовних скорочень	4
Вступ	5
Розділ 1. Огляд літератури	8
1.1. Еволюція кінного спорту та його вплив на фізичний та психологічний розвиток людини	8
1.2. Класичні види кінного спорту та їх класифікація	13
1.3. Особливості організації та проведення змагань з виїздки	15
1.4. Особливості організації та проведення змагань з конкуру	17
1.5. Кінний туризм як вид активного відпочинку	21
Висновок з огляду літератури	26
Розділ 2. Матеріал, умови і методика виконання роботи	27
2.1. Місце та об'єкт досліджень	27
2.2. Методика виконання роботи	29
Розділ 3. Розрахунково-технологічна частина	34
3.1. Технологія утримання та годівлі коней в умовах КСК "Богнатово"	34
3.2. Характеристика напівкровних порід спортивного напрямку, які утримуються в КСК "Богнатово"	41
3.3. Технологія відбору коней та особливості навчання вершників початкового рівня різного віку	48
3.4. Технологія підготовки коней до спортивних змагань з виїздки та конкуру	56
3.5. Технологія відбору коней та організація кінних маршрутів	67
3.6. Економічна ефективність використання коней у спортивних та прикладних видах кінного спорту в умовах КСК «Богнатово»	74
Висновки	77
Пропозиції	78
Список використаної літератури	79

РЕФЕРАТ

випускної роботи магістра спеціальності 204 - «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва» навчально-наукового інституту біотехнологій та аквакультури Пілоотової Н. на тему: «Етапи підготовки коней напівкровних порід до класичних видів кінного спорту в умовах КСК "Богнатово" Одеської області»

Випускна робота складається з 82 сторінок друкованого тексту, містить 20 таблиць та 13 рисунків; для її написання було вивчено та оброблено 35 літературних джерел.

Мета роботи полягає у вивченні напрямків роботи і методів підготовки коней для класичних видів спорту та створення сприятливих умов для активного відпочинку населення за допомогою кінного туризму в умовах кінноспортивного клубу "Богнатово".

Під час виконання роботи вирішено наступні *задачі*: вивчити технологію утримання та годівлі коней в умовах КСК «Богнатово»; дослідити екстер'єрні та інтер'єрні показники спортивних коней; проаналізувати технологію відбору коней для використання у навчанні основам верхової їзди та особливості навчання вершників різного віку; дослідити технологію підготовки коней до спортивних змагань та кінного туризму; розрахувати економічну ефективність використання коней у спортивних та прикладних видах конярства в умовах КСК «Богнатово».

Встановлено, що спортивні коні КСК " Богнатово" за показниками екстер'єру відповідають оцінці 8 балів, більшість з них (46,7%) належить до сильного врівноваженого рухливого типу ВНД, використовують їх для конкуру, виїздки, кінного туризму та навчання основам верхової їзди. За результатами змагань з манежної їзди та конкуру найбільшу кількість балів та призові місця отримали коні, до яких у підготовчому періоді застосовували в якості тренувальних робіт роботу "в руках".

Внаслідок початку воєнних дій у 2024 році збитки КСК " Богнатово" становили 355990,5 грн за рік.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Умовне позначення, скорочення	Розшифровка
КСК	кінно-спортивний клуб
ВНД	вища нервова діяльність
НГ	навчальні групи
УВП	українська верхова порода
ВХ	висота в холці
КДТ	коса довжина тулубу
ОГ	обхват грудей
ОП	обхват п'ястка
Жер	жеребець
Коб	кобила
М	мерін

ВСТУП

Витоки кінного спорту та верхової їзди сягають 2–1,5 тис. років до н. е., коли різні народи у різні історичні періоди оволодівали навичками їзди залежно від рівня соціального та технологічного розвитку. На території України становлення кінного спорту нерозривно пов'язане з історичним досвідом запорізького козацтва, для якого кінь був ключовим елементом військової мобільності та тактичної переваги.

Протягом століть, аж до початку XX ст., коні залишалися основним засобом переміщення та маневрування у бойових умовах, а налагоджена взаємодія вершника з конем нерідко визначала успіх військової операції та навіть виживання воїна. Саме в козацькому середовищі було сформовано специфічні методи вирощування та тренування бойових коней, адаптованих до тривалих переходів і випробувань, що за своїм характером наближалися до сучасних спортивних змагань. Ці практики включали елементи оцінювання майстерності вершника й якості підготовки коня, що віддалено нагадує сучасні критерії спортивних виступів.

З плином часу, після поступового зникнення кавалерії як окремого роду військ, роль коня зазнала суттєвих трансформацій: із бойової одиниці він перетворився на партнера у спортивних дисциплінах, зберігши при цьому значення як важливий об'єкт племінної роботи та селекції.

Вперше імена українських спортсменів-вершників набули міжнародного визнання на XXII Олімпійських іграх 1980 року. Тоді киянка Віра Місевич виборола золоту медаль та звання олімпійської чемпіонки у виїзді, а уродженець Миколаєва Віктор Погановський здобув аналогічний титул у конкурі.

Сьогодні кінний спорт в Україні демонструє високі темпи розвитку. У різних регіонах країни приватні власники щороку створюють нові кінноспортивні бази та клуби, зокрема й об'єкти, що відповідають європейським стандартам. Протягом останнього десятиліття Україна увійшла

до числа провідних кінноспортивних держав Східної Європи. Нині близько 40 сертифікованих фахівців представляють Україну у Міжнародній федерації кінного спорту (FEI), серед них — судді, стюарди, курс-дизайнери, технічні делегати та ветеринарні лікарі [21].

Важливим досягненням стало проведення у 2021 році восьми етапів Кубка світу з виїздки на базі кінноспортивних центрів Києва, Харкова та Жашкова, що засвідчило зростання авторитету України на міжнародній арені.

Поряд із класичними дисциплінами кінного спорту дедалі більшої популярності набуває кінний туризм. Інтенсивний розвиток цього напрямку розпочався у 1960-х роках, а вже у 1973 році у Франції кінні мандрівки посіли друге місце за популярністю після лижних походів у гірській місцевості. Розширення кінного туризму зумовлене як наслідками урбанізації, так і зростанням психоемоційних навантажень, гіподинамії та дефіциту взаємодії людини з природним середовищем.

Маршрути кінних мандрівок, як правило, прокладають через природоохоронні території, історичні місцевості, лісопаркові зони, гірські регіони або вздовж водойм. Україна має значний потенціал для розвитку цього виду туризму, оскільки її природні ресурси включають Карпатські гори, Софіївський парк в Умані, Чорноморське узбережжя, озеро Світязь та багато інших локацій. Провідним регіоном у сфері кінного туризму є Закарпаття, де функціонує близько 15 кінних господарств, оснащених власними кінюшнями та здатних надавати широкий спектр туристичних послуг.

Метою роботи є всебічне дослідження організаційно-технологічних напрямів діяльності та методів тренувальної підготовки коней для класичних видів кінного спорту, а також оцінка умов і можливостей створення оптимального середовища для розвитку активного відпочинку населення на основі кінного туризму в умовах функціонування кінноспортивного клубу «Богнатово» Одеської області.

Для досягнення поставленої мети у межах дослідження було сформульовано наступні завдання:

1. Проаналізувати технологію утримання та годівлі коней у КСК «Богнатово» з урахуванням сучасних зоотехнічних вимог та норм.
2. Дослідити екстер'єрні та інтер'єрні показники спортивних коней, що використовуються у клубі, та провести їх оцінку з позицій придатності до різних видів робіт.
3. Вивчити технологію відбору коней для навчання основам верхової їзди, охарактеризувати методичні особливості підготовки вершників різного віку та ступеня початкової підготовки.
4. Проаналізувати методи підготовки коней до спортивних змагань і занять кінним туризмом, визначити їх ефективність та відповідність сучасним вимогам кінного спорту.
5. Здійснити економічну оцінку ефективності використання коней у спортивних і прикладних напрямках конярства в умовах КСК «Богнатово» та визначити перспективи розвитку установи.

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Еволюція кінного спорту та його вплив на фізичний та психологічний розвиток людини.

Перші систематичні спроби привчання коней до перевезення вершників належать скіфам, хетам та давнім грекам. У подальші історичні періоди значного розвитку досягли методи підготовки бойових коней, зокрема середньовічними вершниками та римськими військовими школами. Найдавніші письмові джерела, що містять відомості про догляд, утримання та дресирування коней, належать Кікулі — коноводу хетського царя, який працював приблизно у 1400 р. до н. е. Тексти, знайдені у вигляді глиняних табличок, виконані хетським письмом і вавилонською клинописною системою, включають детальні рекомендації щодо приручення коней, правил їх догляду та методів запрягання у колісниці. Низка термінів і числових позначень у трактаті Кікулі вказує на можливий вплив давньоіндійських традицій конярства, що свідчить про запозичення хетами частини відповідних знань. Представлений трактат містить значний обсяг узагальненого досвіду роботи з кіньми, накопиченого людством протягом попередніх століть [12].

Кікулі, як і багато сучасних дослідників, наголошував на необхідності раннього відлучення молодняку від табуна — уже у віці одного року. Така практика, на його думку, забезпечує поступову адаптацію лошат до постійного контакту з людиною. У текстах наводяться точні норми годівлі: об'єми сіна, зеленої маси, солі та зерна, що мають надаватися щоденно, а також рекомендації щодо їх поетапного збільшення відповідно до віку та фізіологічного розвитку тварини. Кікулі регламентував і фізичні навантаження: молодняк повинен щоденно проходити визначені дистанції кроком і риссю, тоді як тренування галопом дозволяється лише після достатнього зміцнення опорно-рухового апарату.

Окрему увагу приділено гігієні та водним процедурам: коня необхідно регулярно підводити до водойми для напування та купання, після чого

дозволяти йому обвалюватися в піску та обов'язково очищати шкіру скребком. Після завершення початкової підготовки лоша піддавалось випробуванню витривалості: дві доби без води та корму, а потім — тяга важкої колісниць складним кам'янистим маршрутом. Лише тварини, які успішно проходили це випробування, допускалися до подальшої служби у царських кінних загонах [34].

Давньогрецький письменник, історик і досвідчений вершник Ксенофонт, окрім своїх історико-філософських праць, залишив фундаментальний трактат «Про кінне мистецтво». У своїй роботі він демонструє глибоке розуміння морфологічних та поведінкових особливостей коней, наголошуючи, що ці тварини за природою вирізняються підвищеною лякливістю. На його думку, «у разі небезпеки кінь насамперед прагне до втечі, а не до опору». Саме тому Ксенофонт підкреслював необхідність систематичного виховання і цілеспрямованого навчання, яке дозволяє компенсувати природні поведінкові реакції тварини. Попри повільне засвоєння навичок, зазначав він, коні відзначаються винятковою здатністю до довготривалої пам'яті: одного разу набуті навички залишаються з ними на все життя.

Особливе значення Ксенофонт приділяв гуманному та доброзичливому ставленню вершника або власника до коня. Він порівнював це з мистецтвом танцю, зазначаючи, що не можна очікувати від виконавця складних рухів, якщо він перебуває під тиском чи примусом. На думку Ксенофонта, формування сміливості та впевненості у молодого коня можливе лише за умови раннього привчання до різноманітних подразників — міського шуму, вигуків, вогню, брязкоту зброї, рухомих предметів — і за наявності стабільно лагідного та підтримувального впливу з боку людини [11].

Подібних підходів дотримувалися і римляни, які довіряли початкове навчання молодих коней досвідченим наставникам. Заїздку коней традиційно розпочинали у трирічному віці, коли тварина вже могла впевнено рухатися всіма алюрами під управлінням вершника. Після опанування базових навичок переходили до виконання елементарних манежних фігур — серпантинів та

вольтів. Водночас у роботі з кіньми, призначеними для військової служби, парадів або циркових виступів, практикували значно жорсткіші методи, застосовуючи більш суворі вудила та шпори з метою формування абсолютної керованості.

Воїни античних держав високо цінували коней, які проявляли активність і сміливість у бою, зокрема здатність атакувати ворога зубами або ударами кінцівок. У джерелах згадується, що Буцефал — легендарний кінь Олександра Македонського — відігравав значну роль у бойових операціях свого вершника, що додавало цінності його історичному образу [24].

У добу Середньовіччя кіннота продовжувала відігравати ключову роль у військовій справі та суспільному житті, однак техніка верхової їзди на той час залишалася недостатньо розвиненою. У більшості випадків середньовічні вершники, передусім лицарі, застосовували до коней примус, використовуючи переважно жорсткі засоби управління — гострі шпори та важкі мундштуки. Основним алюром був крок, а безпосереднє залучення до бою здійснювалося галопом.

Суттєва маса лицарського спорядження, яке могло сягати 60 кг, фактично позбавляла воїна мобільності без коня. Це визначало необхідність використання не швидких і темпераментних, а потужних, врівноважених та витривалих коней, здатних переносити значні навантаження та забезпечувати стабільність вершника у повному озброєнні. Потреба в таких тваринах сприяла формуванню ваговозних типів коней, які періодично вдосконалювали шляхом прилиття крові верхових порід, зокрема арабських. За морфологічними характеристиками лицарські коні нерідко порівнюються з предками сучасних ліпіціанів, виведених в Андалузії [12].

Добре вишколений бойовий кінь виконував не лише транспортну функцію, але й активно допомагав вершнику в бою. За необхідності він підіймався дибки, даючи змогу лицарю завдавати ударів мечем у різних напрямках; цей прийом відповідає сучасній фігурі «левада». Якщо кінь, зберігаючи положення на задніх кінцівках, здійснював кілька послідовних

стрибків уперед, він міг проривати вороже оточення — така фігура відома як «курбет». Під час відступу або атаки застосовувалася й «капріоль» — високий стрибок у повітрі з ударом передніми чи задніми ногами, що створювало навколо тварини вільний простір і дозволяло вершнику вириватися з небезпечної ситуації. Після приземлення кінь виконував швидкий пірует і переходив у контратаку, використовуючи утворений пролом у бойових порядках супротивника.

Хоча такі маневри важких коней видаються сучасному спостерігачеві мало ймовірними, їх концептуальне та технічне відтворення збереглося донині. Класичні школи, зокрема Іспанська школа верхової їзди у Відні, демонструють виконання цих фігур ліпіціанськими кінями, що свідчить про тривалість та спадковість традицій високої школи верхової їзди [10].

На початку XVII століття французький майстер верхової їзди Антуан де Плювіньєль заснував у Парижі Академію верхової їзди, призначену для підготовки молодих представників аристократії. Плювіньєль критично ставився до надмірного застосування шпор і жорстких вудил, наголошуючи на провідній ролі терпіння, послідовності та доброзичливого ставлення вершника до коня. У 1623 році він підготував для короля спеціальний трактат з мистецтва верхової їзди, в якому у формі діалогу виклав свої принципи та рекомендації щодо навчання коней. Ці погляди заклали підґрунтя для формування класичної школи верхової їзди й донині залишаються методологічною основою роботи тренерів Іспанської школи у Відні [18].

Іспанська школа верхової їзди була заснована при дворі австрійських імператорів ще у 1572 році і є однією з найстаріших інституцій такого типу в Європі. На сучасному етапі вона репрезентує унікальний феномен — витончений «кінний балет», що поєднує високу майстерність вершників та технічно складні елементи, які виконують ліпіціанські коні. Показові виступи проходять у манежі Хофбургу — колишньому імператорському палаці, спорудженому в 1729 році за наказом імператора Карла VI архітектором Йоганном Бернхардом Фішером фон Ерлахом.

Упродовж останніх десятиліть все більшої популярності набуває специфічний напрям використання коней — верхова їзда у стилі «вестерн», який нині є одним із поширених різновидів кінного спорту у світі, особливо у Сполучених Штатах Америки [18]. Історично основи цієї манери їзди були закладені іспанськими вершниками-вакоро, що на початку XVI століття привезли свій стиль верхової їзди до Північної Америки. Після адаптації до місцевих умов, зокрема до специфіки роботи з великою рогатою худобою та протяжних перегонів на нерівному рельєфі, сформувався самобутній американський стиль, який отримав назву «вестерн».

У межах вестерн-традицій виділяють дві історично сформовані школи: каліфорнійську, орієнтовану на більш витончену та технічну виїзду коня, і техаську — практичну, спрямовану на забезпечення максимальної ефективності під час робіт із табуном худоби [29]. Обидві школи вимагають від вершника стійкої, незалежної посадки та делікатного поводження з повіддями. Водночас характерною рисою є висока самостійність коня, оскільки його тренування ґрунтується на природних реакціях та інстинктах, що проявляються у роботі на ранчо.

Значний вплив на техніку вестерну мало використання лассо. Необхідність маніпулювати мотузковим арканом однією рукою спричинила формування характерного прийому керування — *neck reining*, коли кінь реагує на дотик повідця до шиї, виконуючи повороти без прямого натягування. Ця техніка збереглася до сьогодні й є важливою складовою змагань із рейнінгу.

На території України найпоширенішою є європейська, або класична школа верхової їзди. Її принципи спрямовані на всебічну підготовку коня та вершника як до участі у класичних видах кінного спорту — конкурі, виїздки та триборстві, так і до експлуатації коней у «хобі-класі» для прогулянок верхи, навчання основам верхової їзди та проведення аматорських турнірів.

1.2. Класичні види кінного спорту та їх класифікація

На сьогодні кінний спорт охоплює численні дисципліни, які класифікуються як класичні, екзотичні, спеціалізовані та інші. До класичних видів кінного спорту належать виїздка, конкур та триборство, які включаються до програми Олімпійських ігор [29].

Виїздка, або вища школа верхової їзди, є видом спорту, у якому вершник повинен демонструвати здатність виконувати визначені елементи руху коня без явного впливу на нього, відповідно до встановленої програми змагань. Змагання з виїздки проводяться у закритому або відкритому манежі розмірами 60×20 м. Залежно від рівня складності, програми розподіляються на Великі, Середні та Малі призи. Оцінювання виступу вершника здійснюють п'ять суддів, а підсумковий результат визначається за сумою балів. При цьому оцінюється посадка вершника, вміння керувати конем, гармонійність рухів тварини, а також кожний елемент окремо за 10-бальною системою [3].

Програма змагань включає прості та складні елементи. До простих відносять: крок (скорочений, середній, прибавлений, вільний), рись (скорочена, середня, прибавлена), галоп (скорочений, середній, прибавлений), зупинку, стійку, приймання (бокові рухи) кроком та риссю. Складними елементами є: зміна ніг на галопі, напівпіруети на кроку та галопі, пасаж, піаффе та інші штучні алюри [27].

До коней, які відбираються для занять з виїздки, висуваються найвищі вимоги щодо екстер'єру. Тварина повинна вирізнятися ефектністю, мати довгу шию та гармонійну, виразну голову, збалансовану та пропорційно розвинену будову тіла, а також легкі й вільні рухи. Переважні масті – ворона, гніда, каракова та руда з незначними відмітинами. Найчастіше для виїздки відбирають коней української верхової, тракененської, ганноверської та вестфальської порід. Вік коня для участі у змаганнях становить 8–16 років [18].

Конкур є одним із найпопулярніших видів кінного спорту і полягає у подоланні перешкод різної складності на спеціально обладнаному конкурному полі, розміри якого можуть становити від 75×40 м до 100×150 м [28].

Правила проведення змагань з конкуру можуть варіюватися: наприклад, на чистоту проходження маршруту, коли помилки та порушення караються штрафними балами із врахуванням контрольного часу; на чистоту та жвавість проходження маршруту, коли крім штрафів за помилки, фіксується також час подолання маршруту; або на швидкість проходження маршруту, коли помилки обліковуються як штрафний час. За багатогітовою системою організовуються змагання на потужність стрибка: у кожному наступному гіті висота перешкоди збільшується, а продовжують участь лише ті спортсмени, які успішно подолали попередню перешкоду [20].

Для занять конкуром відбирають коней крупних, масивних і костистих, з добре розвиненою мускулатурою. Ноги повинні бути сухими, правильно поставленими; спина – довгою, лопатка – косо поставленою. Для цього виду спорту найкраще підходять коні чистокровної верхової, голштинської, тракененської та ганноверської порід. Вік коня для участі у конкурі становить 8–14 років [35].

Триборство є одним із найбільш складних видів кінного спорту, оскільки спортсмен протягом трьох днів поспіль повинен виступати на одному і тому ж коні у трьох дисциплінах: манежній їзді, польових випробуваннях та конкурі.

Програма манежної їзди проводиться у відкритому манежі розміром 20×60 м і включає 20 різних елементів середньої складності. Наступного дня відбуваються польові випробування, маршрут яких складається з чотирьох ділянок – А, Б, В і Г. Ділянки А і В мають загальну довжину 10–20 км по дорозі, де вершник повинен рухатися змінним алюром та вписатися у нормативний час. На ділянці Б довжиною 1800–4200 м, що проходить по відносно рівній місцевості, розташовані 10–12 «мертвих» перешкод висотою до 120 см. Ділянка Г має довжину 4500–8100 м, причому на кожному кілометрі встановлені чотири перешкоди. Проходження маршруту на кожній ділянці контролюється нормативами часу, а за подолання відрізків Б (стипл-чез) та Г (крос) швидше встановленого часу вершнику нараховуються додаткові бали [18].

Коні, що використовуються для триборства, повинні мати високу роботоздатність, жвавість, силу стрибка, витривалість, сміливість та добру вдачу. Для цієї дисципліни застосовуються коні чистокровної верхової та напівкровних порід віком 6–12 років [28].

1.3. Особливості організації та проведення змагань з виїздки

Манежні фігури являють собою визначені лінії руху, які вершник не має права змінювати. Вони виступають своєрідними «вулицями» манежу. Правильне дотримання манежних фігур дозволяє оцінити дію вершника на коня та високо цінується під час змагань з виїздки [27].

Манежна фігура «уздовж стінки манежу» передбачає рух на однаковій відстані від стінки вздовж довгих і коротких сторін навколо манежу.

Фігура «навколо половини манежу» формуються із двох половин довгих сторін, короткої сторони, що лежить між ними, та лінії, що з'єднує середні точки довгих сторін. У кожному з чотирьох кутів лінія сліду закругляється, утворюючи чверть кола радіусом 3 м.

Фігура «зміна напрямку від кута манежу по діагоналі» може виконуватися на всіх алюрах. Зміна напрямку по діагоналі половини манежу допускається також на всіх алюрах, але лише робочим або скороченим темпом. Зміна напрямку через середину манежу виконується в робочому або середньому темпі всіх алюрів.

Фігура «їзда по колу» проводиться на скороченому або робочому темпі всіх алюрів. Зміна напрямку з колу здійснюється шляхом переходу з одного колу на інший [35]. При їзді по двох колах рух вершників регулюється шляхом скорочення або збільшення темпу для одночасного проходження ними центральної точки манежу.

Фігура «вісімка» складається з двох кіл діаметром 10 м, що змикаються, при цьому точка дотику знаходиться на середній лінії, де здійснюється зміна постанови коня. Початок «вісімки» може розташовуватися на середній лінії, за 6 м до сліду руху уздовж короткої сторони, в 6 м до другого

кута довгої сторони або через 6 м після другого кута короткої сторони. Закінчується «вісімка» переходом після другого кута короткої сторони на слід руху уздовж стінки манежу.

Фігура «вольт» являє собою круг діаметром 6 м, що вимагає від коня максимально можливого згинання, тому виконується лише у скороченому або зібраному темпі. Для навчання коней, які ще недостатньо підготовлені, рекомендовано збільшувати діаметр вольта до 8 м і більше. Вольт може бути виконаний у будь-якому місці манежу [20].

Фігура «серпантин» передбачає, що при кожній зміні напрямку змінюється постанова коня. Виконання серпантину дозволяється лише у робочому або скороченому темпі. Серпантин уздовж довгої сторони манежу складається з відхилень вершника від сліду руху вздовж стінки з наступним поверненням на нього по змієподібній або хвилястій лінії. У програмах виїздки передбачено виконання простого серпантину з одним букле та подвійного серпантину з двома букле (букле – поворот, вигин) [27].

Фігура «серпантин через манеж» проходить від сліду руху однієї довгої сторони до сліду руху протилежної довгої сторони. Лінія руху є звивистою, при цьому поворот на одній стороні (букле) плавно переходить у букле на іншій стороні. При правильному виконанні цієї манежної фігури букле здійснюється п'ять разів [20].

Змагання з манежної їзди проводяться за програмами різного рівня складності: початкового (А), легкого (L) та середнього (М). Основним завданням таких змагань є визначення правильності підготовки вершника, при цьому якість коня або поні має другорядне значення. Програми включають комплекс вправ відповідного рівня складності, які оцінюють рівень підготовки учасника [30].

При оцінюванні виступу вершника особлива увага приділяється його підготовці до виконання вправи та її фактичному виконанню. Оцінюються такі аспекти, як правильність посадки вершника, ефективність застосування засобів управління, відчуття коня та здатність вершника впливати на його дії, а також

реакція коня на ці впливи. Коні або поні повинні виконувати вправи відповідно до шкали підготовки та рівня складності змагань. Кожен показник оцінюється за 10-бальною системою [35].

Головною метою цих змагань є демонстрація того, що лише при правильній посадці вершника та адекватному використанні засобів управління можливо досягти оптимального контролю над конем і забезпечити точне виконання вправ.

1.4. Особливості організації та проведення змагань з конкуру

Конкур (фр. *concours hippique*) — це вид кінного спорту, що передбачає змагання з подолання перешкод верхи на коні та проходить на спеціально обладнаному конкурному полі. Вперше конкур почали проводити в середині XIX століття в Бельгії, а згодом — у Франції та Італії. Перші змагання з подолання перешкод були організовані в манежі на вулиці Іслінгтон у Лондоні в 1869 році. Світовий рекорд з подолання перешкод належить чилійському капітану Альберто Ларрагібелю та його коню Хуасо, які у 1949 році подолали стіну висотою 2,47 метра (8 футів 1 дюйм) на офіційних змаганнях в Віньядель-Мар, Чілі. Вперше конкур був включений до програми Олімпійських ігор у 1912 році [12].

Залежно від кількості перешкод та їх висоти конкур поділяють на легкий, середній, важкий та вищий рівень. Також існують спеціалізовані варіанти змагань: «на вибір», «до першої помилки», мисливський паркур та швидкісний. У цьому виді спорту чоловіки та жінки змагаються разом як у командних, так і в індивідуальних змаганнях, долаючи 15–20 перешкод за обмежений час. Індивідуальні змагання включають три кваліфікаційні раунди та два фінальні, а командні — другий і третій кваліфікаційні раунди [3].

Вершники на змаганнях дотримуються суворого регламенту. За 20 хвилин до старту вони здійснюють розминку на спеціальному майданчику, тренуючи коня у подоланні перешкод різної висоти — від низьких до поступово збільшуваних, щоб підготувати його до основного маршруту [28].

За порушення правил, таких як відмова коня від стрибка більше 60 секунд, пропуск обов'язкової точки маршруту, відмова подолати перешкоду, її подолання в неправильному порядку або під невірним кутом, учасника знімають із дистанції. У разі однакового результату проводиться повторний заїзд для визначення переможця. Для забезпечення різноманітності та складності маршруту дистанція може змінюватися, а перешкоди пересуватися або підніматися [30].

Олімпійська програма з подолання перешкод включає три конкури: особистий кваліфікаційний, командний (два гіти) та особистий фінал (два гіти). Кожен учасник повинен подолати на коні маршрут, що складається з 12–15 перешкод заввишки до 160 см, розташованих на конкурному полі. Результат оцінюється у штрафних очках, які нараховуються за руйнування перешкод, непокору коня, падіння або перевищення встановленого часу проходження маршруту [35].

З 1972 року командна першість визначається за трьома найкращими результатами з чотирьох учасників у кожному з двох гітів командних змагань. До першого гіту особистих фінальних змагань допускаються 45 кращих вершників за підсумками двох попередніх конкурсів, а до другого гіту — 20 вершників за результатами першого гіту. У разі рівності результатів у двох або більше учасників проводиться повторний стрибок. Якщо після повторного заїзду кількість штрафних очок залишається однаковою, перемогу отримує вершник із кращим часом проходження маршруту [20].

До конкурних коней, окрім породних характеристик, висуваються й спеціальні вимоги щодо екстер'єру. Зокрема, велике значення надається будові кінцівок. Конкурні коні повинні мати довгі, міцні кістки та сухожилля, округлу і сильну задню частину з добре розвиненою мускулатурою та міцними суглобами, що забезпечує стрибучість. Кінь із короткою спиною не підходить для стрибків, оскільки амплітуда його рухів обмежена, і йому важко долати перешкоди [15].

Техніка виконання стрибка в конкурі передбачає узгоджені рухи передніх і задніх кінцівок, а також голови і шиї коня. Передні ноги повинні підніматися максимально високо та підбиратися під живіт. У деяких коней п'ясток передніх кінцівок може звисати, що змушує їх піднімати ноги ще вище для успішного подолання перешкоди. Поширеною помилкою є недостатнє витягування задніх кінцівок у верхній точці стрибка: якщо вони залишаються підтягнутими до живота, кінь не долає бар'єр потрібної висоти. Положення голови та шиї залежить від правильного вигину спини [14].

Підхід до бар'єру здійснюється в постійному темпі та ритмі. Вершник стимулює коня рухатися вперед, щоб уникнути зупинки перед перешкодою. Рух по прямій до бар'єру забезпечує оптимальний баланс для стрибка. Швидкість наближення визначається типом перешкоди: ширші бар'єри вимагають більшого темпу. У момент, коли кінь досягає точки відриву від землі, вершник випрямляє руки вперед по шиї коня, створюючи достатній простір для виконання стрибка [16].

Під час стрибка кінь спочатку пригинає голову та шию для точного визначення дистанції до перешкоди. У момент відриву голова та шия піднімаються, передні ноги підбираються під тулуб, після чого тіло піднімається, шия стискається, а задні кінцівки відштовхуються від землі, забезпечуючи повноцінний відрив.

У момент зависання під час стрибка всі чотири кінцівки коня перебувають у відриві від землі, створюючи ефект «зависання» в повітрі. У цей момент холка коня досягає своєї найвищої точки. Перед початком спуску кінь швидко повертає передні кінцівки в потрібне положення. Виконання цієї фази стрибка потребує високого рівня координації всіх м'язів коня, при цьому вплив вершника на рухи тіла обмежений: будь-яке натягнення повідку перешкоджає витягуванню шиї коня, обмежуючи простір у плечах для правильного підбору передніх кінцівок під тулуб. У короткий момент польоту вершник готується до приземлення та повинен тримати погляд уперед, оскільки погляд донизу викликає затримку реакцій на всіх етапах стрибка [16].

Під час приземлення кінь витягує передні ноги вперед; при їх контакті з землею піднімає голову для відновлення рівноваги та підготовки до удару задньої частини тіла. Задні кінцівки приземляються майже на сліди передніх, оскільки конь продовжує рух. Вершник не повинен відкидатися назад у сідлі; після приземлення задніх кінцівок він повинен негайно стимулювати коня до руху вперед. При цьому вага коня переноситься з передніх ніг на задні, забезпечуючи готовність до наступного бар'єру.

Міжнародна класифікація змагань з конкуру передбачає проведення змагань за різними правилами, що регламентують порядок та оцінку проходження маршрутів.

Класичний конкур призначений для оцінки здатностей коня та вершника у подоланні перешкод. У разі, якщо два або більше вершників проходять гіт чисто або з однаковою кількістю помилок, результати визначаються шляхом проведення одного або максимум двох повторних стрибків. Під час повторного стрибка переможцем вважається вершник, який продемонстрував найменший час на подолання маршруту з мінімальною кількістю помилок [28].

Мисливський конкур передбачає змагання, в яких принципове значення мають швидкість та маневреність коня. При проектуванні маршрутів таких змагань головним фактором є швидкість руху, а будь-які помилки при подоланні перешкод додаються до загального часу проходження маршруту у вигляді штрафних секунд.

Змагання на потужність стрибка (пьюсанс) складаються з кількох гітів, під час яких вершники повинні чисто пройти маршрут, щоб отримати право на наступний гіт. Після кожного гіту перешкоди ускладнюються, у тому числі збільшується їхня висота. До завершення змагань висота деяких бар'єрів може досягати 2,25 м. Зазвичай остаточні результати підводяться після четвертого гіту; у разі рівності очок серед кількох учасників призові місця поділяються між ними.

Конкур «по зростаючій складності» проводиться на маршруті з шістьма, вісьмома або десятима перешкодами, що поступово ускладнюються. Складність

зростає не лише за рахунок висоти та ширини бар'єрів, а й через схему їх розташування на маршруті. Учаснику присуджується певна кількість очок за кожен подоланий перешкоду залежно від її складності (наприклад, одне очко за перший бар'єр, два – за другий і так далі). На виконання завдань надається обмежений час – від 60 до 90 секунд, а послідовність подолання перешкод може обиратися вершником самостійно.

У конкурі-естафеті беруть участь команди з двох або трьох учасників, причому члени команди можуть замінювати один одного відповідно до програми змагань. Після завершення гіту окремий учасник не має права повторного виступу [20].

Комбіновані змагання поєднують відносно простий конкур і виїздки та слугують перевіркою базових кінноспортивних навичок. Вони виступають початковим етапом підготовки до участі у змаганнях з конкуру, виїздки або кінного триборства і відомі під назвою «Тест Капрілі» [29].

1.5. Кінний туризм як вид активного відпочинку

У сучасних умовах кінний туризм набуває все більшої популярності як вид активного відпочинку. Він вважається не лише способом відпочинку, а й елітною формою дозвілля, адже навчання верховій їзді порівнюють за значимістю з заняттями тенісом. Кінний туризм сприяє покращенню фізичного стану, підтримці життєвого тону та загальному оздоровленню. Маршрути можуть бути адаптовані як для осіб, які вже володіють навичками верхової їзди, так і для новачків [31].

Кінний туризм визначається як подорож верхи на конях або в екіпажах, з супроводом чи без нього, а також з використанням в'ючних коней. Окремі види спортивного туризму передбачають проходження маршрутів, що включають природні перешкоди, характерні для кінного туризму: перевали, ліси, річки. Однією з особливостей цього виду туризму є можливість транспортування спорядження та продуктів у спеціальних сумках, закріплених до сідла або

в'ючного коня (від алтайського «арчемак»). Більшість маршрутів орієнтовані на осіб без попереднього досвіду верхової їзди [8].

Підготовка туристів здійснюється під керівництвом досвідчених інструкторів за спеціально розробленими програмами. У процесі навчання туристи набувають навичок догляду за конем, сідловки, запрягання та управління конем. Для більш підготовлених вершників розробляються складніші маршрути. Кінний туризм актуальний, оскільки дозволяє людям, втомленим від дії урбанізованого середовища, відновити фізичні та психоемоційні ресурси, а також гармонію у світовідчутті. Крім рекреаційної функції, кінний туризм має значення для раціонального природокористування, збереження культурної спадщини, освіти та виховання [7].

Сьогодні популярність кінного туризму стрімко зростає у всьому світі. Відповідно облаштовуються кемпінги для обслуговування вершників, прокладаються нові маршрути, що витісняє на другий план традиційні види подорожей. Так, за даними Національної асоціації кінного туризму Франції, уже в 1973 році цей вид туристичних подорожей займав друге місце за популярністю після лижних прогулянок [9]

Серед шанувальників кінного туризму відомі окремі рекордсмени, які здійснювали надзвичайно тривалі подорожі. Так, у 1975–1976 рр. колишня шкільна вчителька Мері Еккельберк подолала верхи на коні маршрут від центру канадських прерій до Мексиканської затоки та назад, що в загальній складності склало близько 9600 км (6 тис. миль). Не менш вражаючу подорож здійснив аргентинець Альберто Баррета, який протягом 5 років і 7 місяців проїхав верхи понад 22 тис. км, перетнувши більше десяти держав і завершивши подорож на центральній площі Мадрида [19].

У сучасному кінному туризмі походи класифікують за трьома категоріями складності: перша категорія – найпростіша, третя – найскладніша. Визначення категорії походу здійснюється відповідно до «Методики категорювання верхових походів» [22]. За тією ж методикою категоруються маршрути з використанням в'ючних коней, тоді як маршрути з упряжними

конями (віз, сани та ін.) оцінюються за критеріями, аналогічними автомотопоходам.

Під час кінних походів особливо уразливими до травм є ноги, холка та спина коня, тому за туристичними конями необхідно здійснювати постійний та ретельний догляд. На відпочинку обов'язково проводять розгачковування копит. Під час руху вершник повинен уважно контролювати напрямок коня, щоб уникнути травм від скла, дроту та інших перешкод. У разі пересування по жорсткому ґрунту рекомендується бинтувати ноги коня та частіше спішуватися, ведучи його на повіді. Аналогічні заходи безпеки застосовують під час руху по гальці, крупному гравію або замерзлому ґрунту [5].

Правильна посадка вершника, відсутність переміщень центру тяжіння на будь-якому алюрі, а також м'які рухи на рисі значно зменшують ризик травмування спини коня. Не менш важливим є своєчасне замінювання вологих пітників на сухі та чисті, оскільки встановлено, що найчастіше пошкодження спини та холки коня відбуваються при використанні вологого пітника. Піт, що виділяється під час м'язової перевтоми, містить кислоти (мурашину, молочну, оцтову, пропіонову), які, потрапляючи на шкіру, можуть викликати запальні процеси аж до некрозу [26]. Крім того, під мокрим пітником виникає перегрів ділянки спини, покритої сідлом. Для запобігання травмам рекомендується просушувати та чистити пітники після кожного використання, а під них підкладати бавовняні вальтрапи, які легко стираються та швидко висихають.

Передчасне зняття сідла після навантаження також може спричиняти запальні процеси спини та холки. Як зазначено у кавалерійському статуті, сідла слід знімати лише через 20–30 хвилин після прибуття на привал [25]. Це пояснюється тим, що при розсідлуванні різке зниження тиску від підпруг і сідла на тулуб коня спричиняє швидке розширення кровоносних судин, внаслідок чого плазма крові виходить за стінки капілярів, що може провокувати запальні процеси. Своєчасне зняття сідла на великих привалах і подальше ретельне розтирання спини та холки допомагає зберегти здоров'я тварини.

Особливу увагу слід приділяти використанню нового спорядження: перед тривалими маршрутами його рекомендується випробовувати на коротких ділянках, щоб уникнути травм. Крім того, при пересуванні групи коней відмінності в екстер'єрі, рості та ритмі рухів можуть призводити до роз'єднаності колони: одні коні рухаються швидше, інші відстають, після чого наздоганяють попередніх і зупиняються, що підвищує ризик травматичних пошкоджень спини та холки.

Правильне чергування алюрів під час руху коней є важливою умовою запобігання їх перенавантаженню та травмам спини. Тривалий рух кроком суттєво стомлює як коней, так і вершників, що може призводити до ушкоджень опорно-рухового апарату. Залучені до роботи коні здатні долати значні відстані риссю або галопом, а іноходці — інохіддю, особливо під час швидкісних пробігів [32].

При нормальних умовах руху на дистанції близько 50 км середня швидкість руху становить 6,5–8,5 км/год [1]. На початку маршу коні проходять до 2 км кроком з 10-хвилинним привалом; в кінці маршруту останні 2 км також долають кроком, причому останній кілометр проходиться у поведі із дещо ослабленими попрагами. Безперервна тривалість руху не повинна перевищувати 7–8 годин. Щоденний перехід близько 50 км вважається нормальним, тоді як дистанції 75–100 км є форсованими і потребують подальшого відпочинку коней не менше двох діб [5].

У багатоденних походах коням слід забезпечувати відпочинок тривалістю 8–10 годин на добу, а кожні 2–3 дні надавати день повного спокою. Протягом руху необхідно робити короткі перерви через кожні 3–4 години, під час яких коней випасають або напувають теплою водою. Напування може проводитися також у чистих річках, струмках або озерах [2]. На привалі тварин слід прив'язувати або випасати на довгому мотузку; до цього їх необхідно привчати заздалегідь.

Під час високих температур слід дотримуватися заходів профілактики теплових і сонячних ударів, а також шлунково-кишкових розладів. У спекотну

пору у коней можуть посилюватися процеси бродіння в кишечнику, що проявляється здуттям живота та характерними звуками. На непігментованих ділянках шкіри (шия, голова, кінцівки, пах, губи, ніздрі) можливе виникнення сонячних дерматитів, що супроводжуються набряком, локальним підвищенням температури та болючістю. Поверхневий шар шкіри (епідерміс) може відшаровуватися у вигляді кірочок і лоскутів, що ускладнює поїдання корму [4].

На сучасному етапі в Україні кінний туризм набуває все більшої популярності. Маршрути кінного туризму охоплюють територію від Карпат до Криму. Перед початком походу учасники мають можливість ознайомитися з умовами проведення маршруту, уточнити тривалість, місця зупинок та інші організаційні моменти.

Кінні прогулянки та походи доступні широкому колу осіб, за винятком тих, хто має певні медичні протипоказання, зокрема захворювання органів зору, гострий ревматизм, серцево-судинні патології, психічні розлади, а також осіб, які перенесли травми хребта [8]. Маршрути адаптовані під різний рівень підготовки учасників: новачки проходять навчання під керівництвом досвідчених інструкторів, тоді як професіонали мають можливість самостійного проходження маршруту.

Кінний туризм пов'язаний із підвищеним ризиком травматизму, тому перед виїздом на маршрут обов'язково проводиться детальний інструктаж із техніки безпеки. Відповідно до чинних норм, у похід обов'язково беруть аптечку для надання першої медичної допомоги та засоби регулярного зв'язку із базою. Кожний похід підлягає реєстрації в місцевому відділенні ДСНС [22].

Висновок з огляду літератури

На сучасному етапі в Україні, подібно до багатьох розвинених європейських країн, спостерігається підвищена зацікавленість кінним спортом та туризмом «в сідлі». Розвиток кінного спорту сприяє підвищенню міжнародного рейтингу держави завдяки виступам вітчизняних спортсменів на змаганнях різного рівня, а також шляхом вирощування та належної підготовки спортивних коней, здатних конкурувати із зарубіжними аналогами. Навчання верховій їзді не лише позитивно впливає на фізичний та психоемоційний стан людини, але й має на меті виявлення та підготовку майбутніх спортсменів і тренерів з кінного спорту.

Зростання популярності кінного спорту обумовлено його оздоровчими та рекреаційними властивостями, зокрема можливістю для людей, втомлених від впливу техногенного середовища, відновити фізичні ресурси та гармонію у сприйнятті навколишнього світу. На сьогодні кінний спорт є перспективним напрямом не лише у раціональному природокористуванні, а й у збереженні культурної спадщини, освіті, вихованні та формуванні світогляду населення.

РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛ, УМОВИ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Місце та об'єкт досліджень

Дослідження з підготовки і використання спортивних коней та організації маршрутів кінного туризму проводили в період з січня по грудень 2024 року в умовах кінноспортивного клубу «Богнатово», який знаходиться за адресою Одеська область, Роздільнянський район, с. Богнатове, на березі Хаджибейського лиману.

На території підприємства розташовані стайня загальною місткістю 30 конемісць, паддок з піщаним ґрунтом, критий манеж, тренувальне відкрите поле, два трав'яні паддоки та відкрите місце для випасання коней із використанням системи «електропастух». У 2024 році загальна кількість коней становила 19 голів.

Паддок з піщаним ґрунтом, відкрите тренувальне поле та критий манеж обладнані дренажною системою. На кожному об'єкті передбачене штучне освітлення.

Основні напрями діяльності кінноспортивного клубу «Богнатово» включають: навчання верховій їзді, заняття кінним спортом та проведення змагань, іпотерапію, утримання коней приватних власників, продаж кінної амуніції, організацію прогулянок верхи, а також проведення фотосесій.

Стайня розташована відповідно до санітарно-гігієнічних вимог. Генеральний план передбачає дотримання санітарно-захисних зон та всіх технологічних вимог, необхідних для забезпечення ефективної організації виробничих процесів. Основний тип забудови кінноспортивного клубу — вільний, із розривами між спорудами 5–20 м. Санітарно-захисна зона за віддаленістю від населеного пункту відповідає нормативним вимогам.

Утримання коней здійснюється денниковим методом із вигулом у варках та тренуваннями на відкритому тренувальному полі і в критому манежі. (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Вигульні майданчики (варки) та щоденний моціон коней

Для проведення спортивних тренувань на території кінноспортивного клубу є відкритий тренувальний майданчик загальною площею 80 м² та критий манеж площею 180 м² (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Відкритий майданчик та критий манеж для тренувань

Об'єкт досліджень - коні (n = 15) української верхової, вестфальської та гановерської порід, яких використовують для занять виїздкою та конкурном. Віковий склад коней від 8 до 15 років.

Предмет досліджень - техніка підготовки коней різних порід для занять виїздкою та конкурном, а також використання їх у кінному туризмі.

В таблиці 2.1 представлений розподіл спортивних коней клубу за породами та статтю.

Таблиця 2.1

Розподіл спортивних коней за породною та статевою належністю

Порода	Кількість		Стать		
	Голів	%	Жеребці	Кобили	Мерини
Українська верхова	5	33,3	2	2	1
Вестфальська	6	40,0	2	1	3
ГанOVERська	4	26,7	1	1	2
Всього	15	100	5	4	6

Крім перелічених порід, в КСК "Богнатово" також утримують шетлендських поні, яких залучають для дитячого спорту та прокату.

2.2. Методика виконання роботи

Дослідження проводилися на базі кінноспортивного клубу «Богнатово» Роздільнянського району Одеської області. Об'єктом досліджень були коні української верхової, вестфальської та ганOVERської порід, що використовуються для занять виїздкою та конкурном ($n = 15$). Було проведено розподіл тварин за типами вищої нервової діяльності, розраховано основні індекси тілобудови, а також досліджено якість рухів і технологію підготовки до змагань з виїздки та конкуру.

Типи вищої нервової діяльності спортивних коней визначали за спрощеною методикою [33]. Дана методика дозволяє експериментально визначати тип вищої нервової діяльності коней будь-якої породи та віку, починаючи з 2 років, при цьому звична робота коня не змінюється, що сприяє підтриманню його психологічного стану на рівні, необхідному для нормального функціонування.

Дослідження проводили протягом трьох днів із дотриманням режиму тренувань та годівлі за обраним графіком. Для експерименту використовували манеж площею 10×13 м, у якому розташовували годівниці у вигляді пластикових відер на відстані 5 м одна від одної та 2,5 м від бокових стін. Одну з годівниць наповнювали вівсом. Кожний підхід коня від вихідної позиції до годівниці хронометрували та заносили до протоколу.

Під час зміни розташування годівниць коней тримали на вихідній позиції хвостом до манежу. За командою коновод розвертав коня та проводив його кілька кроків по середині манежу. На відстані 3–4 м від стартової межі коня відпускали. Як тільки тварина підходила до годівниці, коновод брав її за недоузок і повертали на вихідну позицію.

Дослідження кожного коня проводилося протягом трьох днів. У перший день експеримент починався з однократного підведення коня до повної годівниці та формування харчового підкріплення умовного рефлексу, після чого тварину випускали для самостійного підходу. Завершення першого етапу експерименту відбувалося після трьох самостійних підходів коня до годівниці. На другий день повторювали програму попереднього дня, після чого місцями змінювали розташування повної та порожньої годівниці, після чого коня знову випускали для самостійного вибору. На третій день годівниці знову міняли місцями, дозволяючи тварині визначити місцезнаходження корму самостійно. Ступінь закріплення умовного рефлексу в умовах вільного переміщення між годівницями слугував показником типу вищої нервової діяльності коня.

Для оцінки екстер'єру дослідних тварин проводили вимірювання висоти в холці, косої довжини тулуба, обхвату грудей та обхвату п'ястка. Вимірювання виконували за допомогою мірної палиці та мірної стрічки з лівого боку тварини (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Офіційні проміри коней

Назва проміру	Вимірювальний прилад	Точки вимірювання
Висота в холці (ВХ)	Мірна палиця	Вертикально за лопатками від найвищої точки холки до землі
Коса довжина тулуба (КДТ)	Мірна палиця	Від переднього виступу плече-лопаткового суглоба до каудальної точки сідничного горба
Обхват грудей (ОГ)	Мірна стрічка	Вертикально навколо грудей, торкаючись заднього кута лопатки
Обхват п'ястка (ОП)	Мірна стрічка	В найвужчому місці - в нижній частині верхньої третини п'ястка

Оцінка коней за морфометричними показниками проводилася відповідно до Інструкції з бонітування племінних коней [17]. Тип коней визначався шляхом обчислення індексів формату, масивності та костистості.

Якість рухів оцінювали за методом «тесту під сідлом» [13], який застосовують для коней віком понад 3,5 років. Ознаки рухливості оцінювались за 100-бальною шкалою, при цьому кожна характеристика отримувала оцінку за традиційною 10-бальною шкалою. Кінцевий результат визначався як сума балів. Тест включає два етапи: індивідуальний та груповий.

Етап 1 – Індивідуальний. Вершник перебуває у манежі самостійно та демонструє рухи коня відповідно до заздалегідь визначеної схеми їзди, затвердженої суддівською колегією. Програма рухів включає, залежно від віку коня, елементи школи верхової їзди різної складності на кроку, риссю та галопі.

Етап 2 – Груповий. Після індивідуального тестування коней формують у групи по три голови за віковими категоріями. Судді перебувають у манежі, дають вказівки вершникам та повторно оцінюють рухи коней. Тривалість

групового тесту становить приблизно 10 хвилин. Коні виконують наступні вправи:

- крок – робочий та вільний на довгому поводі;
- рись – робоча по колу діаметром 20 м;
- галоп – робочий та середній;
- додаткові рухи – зміна темпів (для коней 3–4 років), зміна ніг та виконання вправи «плече всередину» (для коней 4–5 років).

Загальна схема досліджень представлена на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Загальна схема досліджень

Тест для оцінки рухів конкурних коней також складається з двох етапів: демонстрації рухів та стрибків. Кінь заїжджає в манеж риссю, після чого, не змінюючи алюру, виконує об'їзд перешкоди справа та зліва із зміною напрямку руху. Далі кінь переходить у галоп з різних ніг із варіацією темпу. Крок оцінюють після виконання стрибків (робочий та вільний).

3. РОЗРАХУНКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНА ЧАСТИНА

3.1. Технологія утримання та годівлі коней в умовах КСК "Богнатово"

У КСК «Богнатово» коні утримуються у денниках площею 16 м². Ширина проходу між денниками становить 2,5 м (рис. 3.1). Освітлення у стайнях забезпечується природним світлом вдень та електричним освітленням у нічний час. Вихід із стайні здійснюється через тамбур розмірами 10×15 м. Усі роботи у стайні, включаючи чистку, годування та напування тварин, виконуються вручну. Для догляду за конями застосовуються щітки, скребниці та пиłosоси.

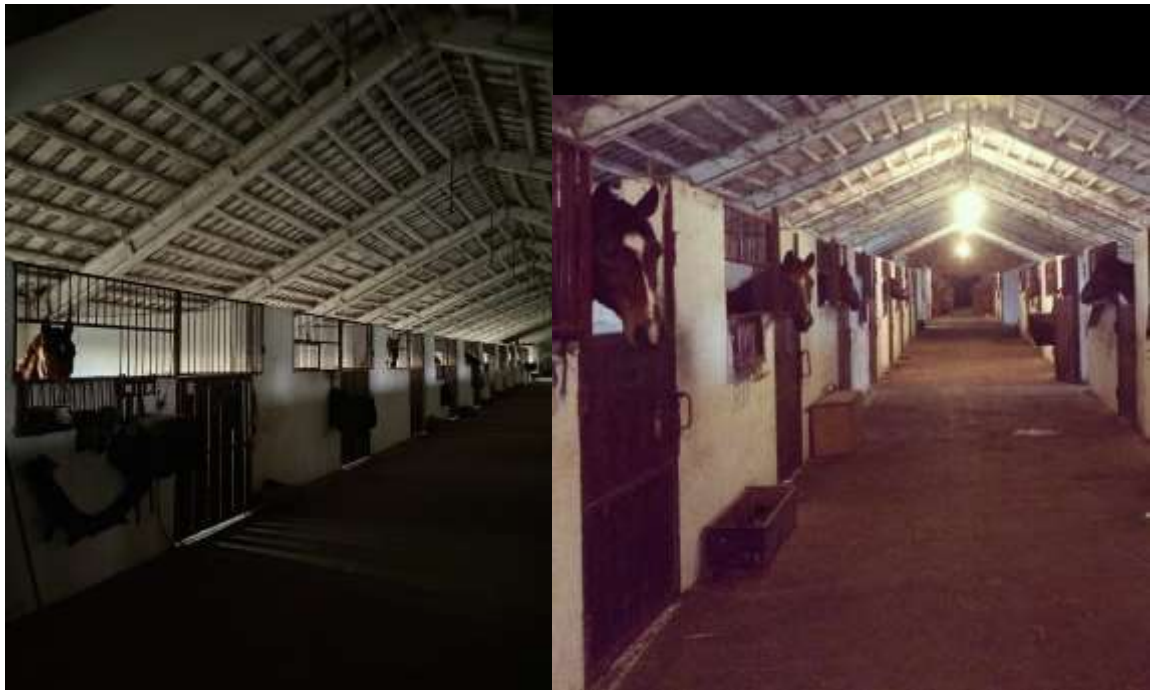

Рис. 3.1. Утримання коней у стайнях КСК "Богнатово"

Для забезпечення моціону коней, проведення тренувань та організації змагань на території комплексу передбачено наявність паддоків та манежу. Гігієнічний стан повітряного середовища у стайні підтримується за рахунок раціонального конструктивного рішення будівлі та ефективної системи вентиляції.

Окрім природної вентиляції, значну увагу приділено правильній роботі вентиляційних систем із використанням виробничих дефлекторів, що дозволяє

підтримувати відносну вологість повітря у стайні на рівні 85–90%. При цьому фураж, обладнання та будівельні конструкції залишаються сухими.

Під час дослідження основних параметрів мікроклімату у зимовий та літній періоди були отримані наступні результати (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Середні параметри мікроклімату у стайні КСК "Богнатово"

Назва параметру	Показник у КСК «Богнатово»	Норма параметру
Взимку		
Температура повітря, ° С	9,2	4-10
Відносна вологість, %	79	60-70
Швидкість руху повітря, м/с	0,3	0,1-0,4
Влітку		
Температура повітря, ° С	23	Не вище + 25
Відносна вологість, %	72	60-70
Швидкість руху повітря, м/с	0,4	0,5-1,2

Аналіз даних, представлених у таблиці 3.1, свідчить про незначні відхилення основних параметрів мікроклімату від нормативних значень. Середня температура у зимовий період у КСК «Богнатово» є дещо вищою, що пояснюється одночасним перебуванням у стайні великої кількості коней та відсутністю регулярного провітрювання приміщень. Відносна вологість повітря перевищує нормативні показники від 3 % у літній період до 13 % взимку, що обумовлено несвоєчасною заміною підстилкового матеріалу та підвищеною вологістю зовнішнього повітря у зимовий період, що характерно для кліматичних умов Причорномор'я. Рухливість повітря у стайні відповідає нормативним вимогам у літній період. Загалом, отримані результати свідчать про незначні відхилення мікрокліматичних параметрів, які не мають істотного впливу на стан здоров'я коней та їх роботоздатність.

Одним із важливих зоогігієнічних заходів є щоденне чищення коней. У КСК «Богнатово» процедуру проводять двічі на день, використовуючи солом'яний джгут, металеву та пластикову скребниці, волосяну щітку, а для догляду за копитами – металевий гачок. Голову коня очищають джгутом, після чого протирають суконкою. Шию та тулуб спочатку обробляють джгутом або скребницею проти волосся без сильного натиску, щоб видалити бруд, що накопичився під шерстю. Після цього переходять до наступного етапу: утримуючи щітку в одній руці, а скребницю в іншій, проводять щіткою по тулубу, після чого очищають її об скребницю. Рухи щіткою виконуються як за напрямом, так і проти напрямку волосся. Періодично скребницю струшують для видалення бруду та пилу. Завершуючи чистку тулуба, переходять до кінцівок, які, аналогічно голові, очищають джгутом та м'якою щіткою. Процедуру закінчують протиранням коня чистою вологою суконкою.

Догляд за гривною та хвостом починається з обережного розплутування волосся пальцями. Використання гребеня рекомендується мінімізувати, оскільки навіть при обережному розчісуванні він може травмувати волосся. Під час чищення хвоста виконують короткі рухи вбік, що запобігає занесенню пилу вглиб та заплутуванню волосся.

Грива повинна лежати з одного боку; у випадку її неслухняності її тимчасово заплітають у косиці. Періодично гриву та хвіст промивають теплою водою з милом. Одночасно доглядають і за чубком коня. Якщо чубок неслухняний, його також заплітають у косиці, проте залишати гриву та чубок надовго заплетеними не рекомендується, оскільки це може призвести до випадіння волосся.

Підстилка у денниках змінюється щодня, при цьому використовують тирсу або солому. Більшість коней звикають випорожнюватися у певному місці, зазвичай у одному з кутів денника. Важливо спостерігати за цією звичкою та закріплювати її, залишаючи незастеленим саме цей кут.

Основним критерієм оцінки повноцінності раціону коня є динаміка живої маси та морфометричних показників. Від збалансованості харчування залежать

здоров'я та роботоздатність тренуваних та спортивних коней. Нестача необхідних поживних речовин уповільнює ріст і розвиток молодняку та негативно впливає на тілобудову дорослих коней. Дефіцит таких компонентів, як енергія, протеїн, мінеральні речовини та вітаміни, може знизити показники жвавості та витривалості коня до 65 % [6].

У КСК «Богнатово» до організації правильного годування коней ставляться підвищені вимоги. Раціони визначаються залежно від фізичного стану тварин, а корми проходять спеціальну підготовку, що сприяє кращому їх поїданню. Найчастіше готують дієтичні мішанки з додаванням лляного відвару.

Окрім контролю за якістю кормів та повноцінністю раціонів, значну увагу приділяють індивідуалізації годування кожного коня, режиму та черговості роздавання кормів, а також їх підготовці до вживання. Концентровані та грубі корми (сіно) коням роздають у три прийоми. Овес надають вранці та ввечері, а вдень коней годують кашею, приготованою з запареного вівса, висівок, лляного відвару та додаткових кормів, таких як трав'яне борошно, мелясса та жом. Для покращення перетравності грубих і концентрованих кормів у раціоні передбачають 1–6 кг соковитих кормів на добу: моркви, кормового та червоного буряка, капусти, кавунів, яблук.

Концентровані корми дають коню не пізніше ніж за 2 години до тренування. Після інтенсивного навантаження одразу ж після роботи коню дають кашу у кількості, меншій за звичайну, а овес – не раніше ніж через 4 години після навантаження. Сіно коням роздають одразу після тренування, а також о 16 та 23 годині. У дні перед змаганнями денну норму сіна зменшують, а за 2–3 години до старту залишки підстилки та корму прибирають із денника.

Норми годування спортивних коней під час інтенсивних навантажень та у період відпочинку наведені у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Норми годівлі спортивних коней (на гол. на добу)

Показник	Період			
	навантажень		відпочинку	
	жива маса, кг			
	450	500	450	500
1	2	3	4	5
Суха речовина, кг	12,5	13,7	11	12
ЕКЕ	13,1	14,3	9,8	10,7
ОЕ, МДж	130,7	143	97,8	106,7
СП, г	1370	1500	1210	1320
ПП, г	890	975	785	854
Лізін, г	56	62	49	54
Сира клітковина, кг	2,25	2,5	2,0	2,28
Сіль поварена, г	60	68	33	36
Кальцій, г	62	68	55	60
Фосфор, г	50	55	44	48
Магній, г	16	18	14	16
Залізо, мг	1250	1370	880	960
Мідь, мг	106	116	88	96
Цинк, мг	370	410	270	300
Кобальт, мг	6,2	6,8	5,5	6
Марганець, мг	500	550	330	360
Йод, мг	6,2	6,8	5,5	6
Селен, мг	1,4	1,5	1,4	1,5
Каротин, мг	185	202	101	112
Вітаміни:				
А, тис. МО	75	82,5	40,5	45
D3, тис. МО	7,5	8,3	4	4,5
Е, мг	455	615	405	450
B1, мг	55,5	61,5	49,5	54
B2, мг	55,5	61,5	49,5	54
B3, мг	84	93	57	63
B4, мг	2700	3000	2400	2700

Продовж. табл. 3.2

1	2	3	4	5
B5, PP, мг	187,5	205,5	106	117
B6, мг	46,5	51	24	27
B12, мкг	112,5	123	99	108
Вс, мг	37,5	40,5	24	27

Як свідчать дані таблиці 3.2, у період відпочинку кількість обмінної енергії в раціоні спортивних коней знижується в 1,3 рази порівняно з періодом інтенсивних навантажень. Подібна тенденція спостерігається й за іншими показниками.

Раціон спортивних коней повинен бути збалансований за співвідношенням грубих і концентрованих кормів. Залежно від інтенсивності навантажень змінюється частка цих кормів у раціоні: чим важче фізичне навантаження, тим більше енергії необхідно тваринам. Оскільки об'єм шлунку коня обмежений, додаткову енергію забезпечують за рахунок збільшення частки концентрованих кормів. Оптимальні співвідношення об'ємних і концентрованих кормів наведені у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Співвідношення грубих кормів та концентратів у раціоні коней

Рівень навантажень	Грубі корми, %	Концентрати, %
Відпочинок	100	-
Легкі	80-85	15-20
Середні	60-70	30-40
Важкі	30-40	60-70

Раціони спортивних коней під час періодів інтенсивних навантажень формуються, як правило, з 4–5 кг злакового та 1,5–2 кг бобового сіна, 6–7 кг вівса, 1 кг висівок та макухи, 1–2 кг моркви та 0,5 кг трав'яного борошна, крім

мінеральних і вітамінних добавок. У неробочі дні кількість концентратів зменшують. Годування коней здійснюють три рази на добу, а в окремих випадках – чотири рази. У літній період поряд із сіном рекомендується давати свіжоскошену траву.

Одним із основних правил годівлі коней є дотримання режиму: час і кратність годування, кількість та розподіл корму протягом доби, послідовність його роздачі та час водопою. Коней годують у строго визначений час для формування умовного рефлексу на годівлю. Корми згодовують з урахуванням тренувальних навантажень протягом дня. Наприклад, якщо основне тренування проводиться у першій половині дня, вранці надають 25 % раціону, в обід – 40 %, увечері – 35 %. При тренуваннях у другій половині дня – відповідно 40 %, 25 % та 35 %.

У день змагань зменшують дачу грубих кормів та збільшують кількість висококалорійних і легко засвоюваних кормів. За 1–2 години до старту спортивним коням згодовують 300–500 г цукру для накопичення енергетичних запасів і підвищення працездатності. Зерновий корм надають не пізніше ніж за 2–3 години до початку тренування, при цьому разова доза не перевищує 2 кг. Овес дають тричі на добу – вранці, вдень та ввечері; у період змагань, коли навантаження підвищені, – чотири рази на добу.

У період відпочинку або при незначних навантаженнях у раціоні коня на частку грубих кормів припадає приблизно 35 % від загального об'єму корму на добу, а розмір порції концентратів становить 65 %. Половину добової норми сіна у цей період слід надавати на ніч, а по 25 % – вранці та ввечері.

На 100 кг живої маси спортивного коня у період відпочинку необхідно 19,87 МДж обмінної енергії та 2,2 кг сухої речовини раціону при вмісті клітковини до 19 % та концентрації енергії 0,9 ЕКЕ. На 1 ЕКЕ припадає 83–85 г перетравного протеїну, 5 г лізину, 6 г кальцію, 5 г фосфору, 3,5 г кухонної солі та 10–11 мг каротину.

Одним із найважливіших компонентів раціону коней є питна вода. Споживання води ззовні не завжди є необхідним, оскільки вона присутня у

кормах. Наприклад, кінь, що пасеться на свіжій весняній траві, може повністю задовольнити потребу у воді лише за рахунок корму, тоді як кінь стійлового утримання, позбавлений доступу до свіжої трави, повинен отримувати додаткову воду. Коням стійлового утримання постійно необхідна чиста та свіжа питна вода. Слід враховувати, що вміст води в кормі знижує концентрацію поживних речовин на одиницю маси корму.

У спекотну погоду та за високої вологості повітря потреба коней у воді зростає в 4 рази. Недостатнє поповнення водного балансу організму є однією з причин зниження ефективності травлення після інтенсивної роботи. Не можна давати воду коню відразу після інтенсивного навантаження, оскільки це може спричинити тяжке захворювання – «опій», або ревматичне запалення копит. Рекомендується напувати коня за годину до закінчення роботи, при цьому після напування обов'язково продовжувати тренування. Загалом коней напувають тричі на день.

Корми слід роздавати у визначеному порядку: спочатку грубі, потім соковиті та концентровані. Напування коней рекомендується проводити перед згодовуванням концентратів. Своєчасне та достатнє напування спортивного коня є не менш важливим, ніж годування, оскільки під час фізичного навантаження організм тварини втрачає значну кількість рідини, особливо у спекотну пору року.

3.2. Характеристика напівкровних порід спортивного напрямку, які утримуються в КСК "Богнатово"

Вестфальська порода коней є однією з найбільш чисельних селекційних популяцій серед німецьких теплокровних коней. Широке розповсюдження та підвищений попит на цих тварин пояснюються сукупністю їх яскраво виражених спортивних переваг. Представники цієї породи стабільно демонструють високі результати у класичних кінноспортивних дисциплінах, беручи участь у змаганнях найвищого, зокрема олімпійського, рівня.

Система розведення теплокровних коней у Німеччині має специфічні організаційні особливості, що відрізняють її від практик, прийнятих в інших країнах. Ведення племінних книг ґрунтується передусім на регіоні народження тварини, а не виключно на її генеалогічному походженні. За таких умов можливі випадки, коли кінь формально належить до однієї племінної книги, проте за екстер'єрними та морфологічними ознаками відповідає стандартам іншої породи.

Вестфальська порода коней є німецькою універсальною теплокровною породою, сформованою на базі місцевих коней Північного Рейну-Вестфалії. Цілеспрямоване розведення розпочалося на початку XX століття у державному розпліднику Варендорф із метою покращення якості сільськогосподарських та військових коней. шляхом додавання крові переважно ганноверських, а також тракененських, ольденбурзьких та англо-нормандських коней. Завдяки цьому вони значно наближені за типом до ганноверів і відзначаються спокійним, але водночас енергійним темпераментом, гармонійною будовою тіла та середнім ростом 160 –168 см. Найпоширенішими мастями є гніда, руда та ворона. Порода успішно використовується для верхової їзди та кінного спорту.

Рис. 3.2. Жеребець вестфальської породи

Голова легка, з великими розумними очами, вуха прямі, шия довга, мускулиста, широка біля основи. Корпус глибокий, широкий, з потужним животом і довгими ребрами; круп потужний, дещо вузький. Кінцівки стрункі, сухі, з міцними кістками та суглобами. Переважаючою мастю є гніда та темно-гніда, зустрічаються руда та ворона, рідше сіра (рис. 3.2).

Формуванню ганноверської породи коней породи сприяв король Англії Георг II, який у 1735 році заснував державний конезавод у Селлі. Головною метою створення заводу було забезпечення місцевого населення недорогими, але якісними жеребцями. Для селекції були використані голштинські жеребці з переважанням андалузських і неаполітанських кровей.

Завдяки пізнішому імпорту англійських коней, зокрема чистокровних верхових, якість ганноверських коней поступово підвищувалася, наближаючись до стандартів універсального коня, придатного як для польових робіт, так і для верхової їзди та їзди у легких екіпажах.

Вирощування ганноверських коней у Селлі, як і на багатьох інших розплідниках, зазнало значного впливу воєнних дій. До кінця XVIII століття завод утримував понад 100 жеребців, однак до 1816 року, після наполеонівських війн, їх чисельність скоротилася до 30. Для відновлення поголів'я було залучено значну кількість імпортних коней, особливо чистокровної верхової породи. Проте з часом подібне прилиття призвело до того, що порода стала занадто легкою для виконання необхідного обсягу робіт, після чого використання іноземних кровей було припинене.

Проте для збереження ганноверської породи в умовах, що сформувалися після Другої світової війни, довелося переорієнтувати її на нові функціональні завдання. У цьому процесі знову було застосоване прилиття крові чистокровної верхової та тракененської порід, що дало змогу створити теплокровну тварину, здатну відповідати сучасним вимогам ринку для рекреації та відпочинку.

Сучасний ганновер відрізняється більш витонченою конституцією, полегшеною тілобудовою та добрим темпераментом. Як і інші породи німецьких теплокровних коней, ганноверські жеребці підлягають обов'язковій

ветеринарній атестації перед отриманням ліцензії; після її отримання вони проходять спеціальні випробування у верховій їзді. Ганновери входять до числа провідних порід спортивних коней у світі.

Висота в холці становить 160-168 см, голова середнього розміру, чітко окреслена та виразна, з великими живими очима та добре розвиненими широкими ганахами; довга, витончена шия; довгі, косо розташовані плечі з виразною холкою; сильний, глибокий корпус; мускулистий круп з правильно поставленим хвостом; мускулисті ноги з великими, чітко окресленими суглобами. Переважаючі масті – руда, ворона та гніда (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Жеребець ганноверської породи

У 1945 році в Україні розпочали роботу зі створення нової вітчизняної породи верхових коней. Для її формування використовували збережене поголів'я Новоспасівського та інших кінних заводів Луганської області, а також жеребців і кобил західноєвропейських напівкровних порід (тракененської, ганноверської, угорської), а також жеребців орлово-ростопчинської та чистокровної верхової порід.

Перші етапи роботи проводили на базі Українського кінного заводу № 173 (Дніпропетровська область), згодом — у Провальському, Скадовському та Олександрійському кінних заводах. Після ліквідації перших трьох

підприємств до розведення долучилися Дніпропетровський, Деркульський, Ягільницький, а з 1975 року — і Лозівський кінний завод. Протягом п'ятдесятирічного періоду фахівцями та працівниками кінних заводів методом складного відтворювального схрещування була створена оригінальна порода верхових коней. Вона поєднала енергійний темперамент, силу та жвавість чистокровних коней, естетику та елегантність форм орлово-ростопчинської породи, великий зріст, масивність, продуктивність рухів та спортивні якості західноєвропейських порід, а також міцну конституцію, високу плодючість і адаптивність місцевих коней.

Характерною особливістю екстер'єру української верхової породи є гармонійна конституція тіла, пропорційна голова з прямим профілем, довга та високо поставлена шия, глибокі й широкі груди, пряма спина, довгий і добре обмускулений круп, а також міцні кінцівки (рис. 3.4). До основних недоліків екстер'єру іноді відносять шаблюватість кінцівок, запале зап'ястя та звислий круп. Найпоширенішими мастями є гніда з різними відтінками, руда, ворона та каракова, інші масті зустрічаються вкрай рідко.

Рис. 3.4. Жеребець української верхової породи

Середні проміри коней української верхової породи становлять (у см): жеребці — 165,4 – 165,0 – 192,2 – 20,7; кобили — 162,8 – 162,5 – 191,7 – 20,1.

Для оцінки екстер'єру спортивних коней у КСК «Богнатово» були проведені вимірювання наступних морфометричних показників: висота в холці, коса довжина тулуба, обхват грудей та обхват п'ястка. Отримані дані оцінювали відповідно до Інструкції з бонітування племінних коней [17]. Результати досліджень наведені у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Середні проміри спортивних коней КСК «Богнатово»

Порода	Кількість, гол	Середні проміри, см та відповідність стандарту							
		ВХ	бал	КДТ	бал	ОГ	бал	ОП	бал
УВП	5	165,3±1,2	9	162,9±0,4	-	188,3±0,5	8	21,0±0,05	8
Вестфальська	6	162,7±0,9	9	163,1±1,1	-	182,2±0,8	8	20,5±0,02	8
Ганноверська	4	167,1±0,5	9	169,5±0,7	-	191,4±0,3	9	21,0±0,05	8

Як свідчать дані таблиці 3.4, спортивні коні КСК «Богнатово» характеризуються добрим розвитком статевих ознак та відповідають стандартам породи. Найбільш масивними за всіма морфометричними показниками виявилися коні ганноверської породи, які найбільше відповідають вимогам стандарту. У коней української верхової (УВП) та вестфальської породи високий бал (9 балів) було зафіксовано лише за одним показником – висотою в холці.

На основі отриманих промірів були розраховані індекси тілобудови спортивних коней. Результати представлені у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Індекси тілобудови спортивних коней КСК «Стетсон»

Порода	Індекси		
	Формату	Обхвату грудей	Костистості
УВП	98,5	113,9	12,7
Вестфальська	100,2	111,9	12,5
Ганноверська	104,8	114,5	12,6

Згідно даних таблиці 3.5, коні всіх порід за індексом формату відповідають стандарту верхових коней. Виняток становлять коні ганноверської породи, які, хоча й відносяться до верхових, мають більш розтягнутий формат. За грудним індексом усі породи відповідають стандарту верхових, а за обхватом п'ястка – стандарту легкоупряжних коней, що свідчить про добрий розвиток кістяку тварин.

Дослідне поголів'я характеризується значною різноманітністю за калібром, оскільки включає тварин різних вікових груп та походження.

Під час досліджень щодо належності коней до типів вищої нервової діяльності (ВНД) отримані результати наведені у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Розподіл спортивних коней за типами ВНД

Групи	Тип ВНД	Кількість	
		голів	%
I	Сильний врівноважений рухливий (сангвінік)	7	46,7
II	Сильний врівноважений інертний (флегматик)	5	33,3
III	Сильний нерівноважений (холерик)	3	20,0
IV	Слабкий (меланхолік)	-	-
Усього		15	100

Аналіз даних таблиці 3.6 дозволяє зробити висновок, що більшість коней КСК належить до сильного врівноваженого рухливого типу вищої нервової діяльності. Тварини цього типу найбільш придатні для використання у класичних видах спорту, а також для навчання спортсменів-початківців. Коней сильного врівноваженого інертного типу, які становлять 33,3 % від загального поголів'я, переважно готують для змагань із виїздки. Коні сильного нерівноваженого типу демонструють найкращі результати у випробуваннях з конкуру. Під час експерименту коней слабого типу в дослідному поголів'ї не виявлено.

3.3. Технологія відбору коней та особливості навчання вершників початкового рівня різного віку

Перший етап підготовки спортивного коня починається із заїздки. Заїздку та індивідуальний тренінг напівкровних спортивних коней розпочинають у віці 2,5 років. До цього моменту кінь повинен бути привченим до людей, вуздечки та недоуздки, а також спокійно реагувати на чистку та розгачкування копит.

Перший етап заїздки починається з роботи на корді, під час якої кінь має слухняно виконувати голосові команди, рухатися усіма аллюрами вільно та демонструвати добрі імпульсні рухи.

Наступним етапом є робота «в поводі». На коня надягають вуздечку з м'яким трензелем і працюють «з землі», рухаючись поруч із його лівим плечем. Поводи використовують обережно, щоб кінь навчився згинати шию, приймати трензель та слухняно виконувати команди, які подає берейтор.

Після привчання до роботи в поводі на коня кладуть сідло. Перші кілька днів відпрацьовують попередню схему (робота на корді та в поводі), щоб тварина звикла до сідла на спині. Надалі берейтор, за допомогою асистентів, сідає верхи на коня. На цьому етапі надзвичайно важливо не налякати тварину, щоб не сформувати у неї негативне ставлення до вершника. Коня з вершником ведуть у поводі не більше 5 хвилин, після чого вершник спішується, заохочує коня, розсідлує його і дає відпочинок. Поступово час перебування вершника у сідлі збільшують, після чого переходять до роботи на корді під вершником. Після досягнення позитивних результатів коня відпускають із корди, і вершник виконує вправи вже без страховки по території манежу.

При відборі коней для початкових груп, окрім стану здоров'я, значну увагу приділяють характеру та типу вищої нервової діяльності (ВНД). Найбільш придатні для цієї мети коні сильного врівноваженого рухливого та сильного врівноваженого інертного типів. Серед досліджуваного поголів'я для навчання вершників-початківців використовують 8 коней: УВП – 3, вестфальської породи – 4, ганноверської породи – 1.

Велике значення при відборі коней для навчання має якість їх рухів на різних алюрах, тому, окрім оцінки екстер'єру, проводять оцінку рухів та роботоздатності тварин.

Оцінка коней за якістю рухів та робочими якостями проводиться у стандартному манежі розміром 20 × 60 м. Для цього використовується трибальна шкала: 2 – відмінно, 1 – добре, 0 – незадовільно. Максимальна оцінка за виводку коня становить 10 балів (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Оцінка коней початкової групи КСК «Богнатово» за робочими якостями

Вправи	Кличка коня	Взаємодія з берейтором	Бали	Загальний бал
1	2	3	4	5
Вхід до манежу, рух у поводу кроком та риссю (за командою)	Аюдаг	Йде слухняно, але трохи відстає	1	1
	Майва	Йде слухняно, спокійно, вільно	2	2
	Магія	Йде слухняно, спокійно, вільно	2	2
	Рубін	Йде слухняно, спокійно, вільно	2	2
	Хіргана	Йде слухняно, спокійно, вільно	2	2
	Букінгем	Йде слухняно, але трохи відстає	1	1
	Сансара	Йде слухняно, спокійно, вільно	2	2
	Аденіум	Йде слухняно, спокійно, вільно	2	2
Вхід на вивідну площадку, стійка не менш 10 секунд	Аюдаг	Стоїть спокійно, правильно	2	3
	Майва	Стоїть спокійно, правильно	2	4
	Магія	Стоїть спокійно, правильно	2	4
	Рубін	Стоїть спокійно, правильно	2	4
	Хіргана	Стоїть спокійно, правильно	2	4
	Букінгем	Стоїть спокійно, правильно	2	3
	Сансара	Стоїть спокійно, правильно	2	4
	Аденіум	Стоїть спокійно, правильно	2	4

Продовж. табл. 3.7

1	2	3	4	5
Робота на корді кроком, риссю, галопом	Аюдаг	Команди виконує, але потребує додаткового посилення	1	4
	Майва	Чітко виконує всі команди	2	6
	Магія	Команди виконує, але потребує додаткового посилення	1	5
	Рубін	Чітко виконує всі команди	2	6
	Хіргана	Чітко виконує всі команди	2	6
	Букінгем	Команди виконує, але потребує додаткового посилення	1	4
	Сансара	Чітко виконує всі команди	2	6
	Аденіум	Чітко виконує всі команди	2	6
Стрибки на корді через «трійник» висотою 50 см та шириною 60 см	Аюдаг	Охоче, сміливо, без помилок	2	6
	Майва	Без помилок, але з зупинкою	1	7
	Магія	Охоче, сміливо, без помилок	2	7
	Рубін	Охоче, сміливо, без помилок	2	8
	Хіргана	Без помилок, але з зупинкою	1	7
	Букінгем	Охоче, сміливо, без помилок	2	6
	Сансара	Охоче, сміливо, без помилок	2	8
	Аденіум	Охоче, сміливо, без помилок	2	8
Рух під вершником кроком, риссю та галопом (за командою)	Аюдаг	Чітко виконує всі команди	2	8
	Майва	Чітко виконує всі команди	2	9
	Магія	Команди виконує, але потребує додаткового посилення	1	8
	Рубін	Команди виконує, але потребує додаткового посилення	1	9
	Хіргана	Чітко виконує всі команди	2	9
	Букінгем	Чітко виконує всі команди	2	8
	Сансара	Чітко виконує всі команди	2	10
	Аденіум	Чітко виконує всі команди	2	10

Під час оцінки якості рухів коня після розминки риссю під сідлом протягом 10–15 хвилин виконують тричі проходження відрізка кроком та максимально широкою риссю. Час проходження та кількість кроків на цьому відрізку фіксують для визначення швидкості руху та довжини кроку відповідно. Чим вища швидкість і довший крок, тим вище оцінюється якість руху. Крім того, на рисі візуально оцінюють плавність підйому та опускання передніх кінцівок. Якість рухів коня оцінюють за 10-бальною шкалою (табл. 3.8).

Для визначення загальної оцінки роботоздатності коня бали за якість рухів та виводку підсумовують і ділять на два.

Таблиця 3.8

Оцінка якості рухів коней початкової групи КСК «Богнатово»

Алюр	Параметри оцінки	Кличка коня	Показники	В нормі	Відхилення від норми	Бали
1	2	3	4	5	6	7
Крок	Довжина кроку, м	Аюдаг	0,8	0,8-1,2	-	1
		Майва	0,7	-	- 0,1	2
		Магія	0,9	-	-	2
		Рубін	1,0	-	-	2
		Хіргана	0,6	-	- 0,2	2
		Букінгем	1,1	-	-	1
		Сансара	1,4	-	+ 0,2	2
		Аденіум	0,9	-	-	2
	Швидкість руху, м/с	Аюдаг	1,8	1,7-2,2	-	1
		Майва	1,6	-	- 0,1	2
		Магія	1,9	-	-	2
		Рубін	2,0	-	-	2
		Хіргана	1,3	-	- 0,4	2
		Букінгем	2,1	-	-	1
		Сансара	2,3	-	+ 0,1	2
		Аденіум	1,9	-	-	2
Рись	Довжина кроку, м	Аюдаг	3,3	2,5-6	-	2
		Майва	2,5	-	-	2

Продовж. табл. 3.8

1	2	3	4	5	6	7
		Магія	3,5	-	-	2
		Рубін	3,9	-	-	2
		Хіргана	2,3	-	- 0,2	2
		Букінгем	3,3	-	-	2
		Сансара	4,1	-	-	2
		Аденіум	3,7	-	-	2
	Швидкість руху, м/с	Аюдаг	2,8	2,5-2,7	+ 0,1	1
		Майва	2,5	-	-	2
		Магія	2,6	-	-	2
		Рубін	2,8	-	+ 0,1	2
		Хіргана	2,2	-	- 0,3	2
		Букінгем	2,7	-	-	1
		Сансара	2,8	-	+ 0,1	2
		Аденіум	2,4	-	- 0,1	2
Парадність руху		Аюдаг	Яскраво виражена			-
		Майва	Яскраво виражена			-
		Магія	Яскраво виражена			-
		Рубін	Яскраво виражена			-
		Хіргана	Яскраво виражена			-
		Букінгем	Яскраво виражена			-
		Сансара	Яскраво виражена			-
		Аденіум	Яскраво виражена			-

Підводячи підсумки результатів оцінки (табл. 3.7, 3.8), можна зробити висновок, що коні, використовувані для навчання верховій їзді у КСК «Богнатово», за швидкістю та довжиною кроку максимально відповідають стандартним нормам. Незначні відхилення пояснюються розміром коней, який безпосередньо впливає на довжину кроку та, відповідно, на швидкість руху.

За підсумковою оцінкою роботоздатності найвищий бал отримали кобили вестфальської породи Сансара та ганноверської породи Аденіум – по 19 балів.

Найнижчі оцінки мали мерини УВП Аюдаг та вестфальської породи Букінгем – по 13,5 балів.

Навчання основам верхової їзди проводять як для дітей, так і для дорослих, з урахуванням віку та рівня підготовленості учнів.

Діти до п'яти років не здатні самотійно управляти конем. До трьох років дозволяється їзда у сідлі разом із дорослим, тоді як у віці від трьох до п'яти років дитина може сидіти верхи самотійно, тримаючись за гриву або сідло. Після п'яти років дитина здатна виконувати прості вправи, сидячи на коні, та утримуватися в сідлі на короткій рисі за умови, що кінь контролюється інструктором або тренером. У цьому віці дитину можна допускати до занять із основ верхової їзди. Головною вимогою є те, щоб малюк діставав ногами до стремен і розрізняв команди «праворуч» та «ліворуч». Для групових занять верхової їзди на великих конях відбирають дітей віком 10–12 років (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Групове заняття початкової групи

Початкове освоєння верхової їзди доцільно проводити у форматі індивідуального заняття, під час якого інструктор приділяє увагу лише одному учневі. Групові заняття організовують для дітей, які пройшли базову підготовку та мають однаковий рівень навичок. Під час групових занять учні не лише освоюють верхову їзду, а й опановують основи догляду за кіньми. Під керівництвом тренера вони чистять та сідлають своїх коней. Таке безпосереднє

спілкування сприяє формуванню у дитини контакту з тваринами та розвитку поваги й турботливого ставлення до них.

Базове заняття на коні триває від 30 до 60 хвилин. Програма уроку визначається тренером і залежить від індивідуальної фізичної підготовки вершника. У програму занять для наймолодших учнів (з 2 років) включені вправи, спрямовані на розвиток мовлення через рух, формування просторових і часових уявлень, фізичних якостей, різних видів мислення та управління емоційною сферою дитини.

Уроки верхової їзди проводяться під керівництвом досвідчених інструкторів у формі ролевих ігор із використанням розвиваючих предметів та фізичних вправ, що сприяють розвитку дрібної моторики, вестибулярних реакцій, рівноваги та орієнтування в просторі. За бажанням до процесу можна залучити одного з батьків, що сприяє зміцненню емоційного контакту та підвищенню впевненості дитини. Вправи та ігри під час верхової їзди стимулюють у дитини бажання слухати, вчитися та працювати. Безпосереднє спілкування з конем створює теплий емоційний контакт, позитивно впливає на настрій, активність і загальний стан здоров'я юних вершників. Індивідуальна робота інструктора, увага до дитини та турбота про коня сприяють концентрації сил і уваги, пробудженню активного інтересу до діяльності та розвитку соціальних і емоційних навичок.

Систематичні заняття верховою їздою в рамках цієї програми в КСК «Богнатово» виступають як унікальний і універсальний засіб, що сприяє всебічному розвитку дитини, збереженню здоров'я, отриманню задоволення, зарядженню енергією та зняттю втоми.

Для дітей віком 3–5 років заняття проходять за участю батьків і виконуються виключно на кроковому алюрі. Програма включає нескладні гімнастичні вправи на коні, рух по стінці, виконання вольт, зміни напрямків та зупинки. Заняття проводяться у манежі, при необхідності в якому може бути облаштований окремий простір для індивідуальної роботи.

Для дітей старше 5 років до крокового алюру додаються рись та галоп. Особлива увага на всіх етапах навчання верховій їзді приділяється правильній посадці, яка є основою ефективного та невимушеного управління конем. Для зміцнення посадки практикують роботу як на учбовій, так і на стройовій рисі. На розсуд тренера деякі вправи можуть виконуватися як із стременами, так і без них.

На всіх етапах навчання верховій їзді приділяється значна увага безпеці юних спортсменів. Обов'язковими є шолом та спеціальне взуття для верхової їзди. Рекомендується також використання захисного жилета, що забезпечує додатковий захист корпусу при падінні. На початковому етапі тренер бере коня на корду і допомагає дитині управляти ним, що дозволяє учневі зосередитися на формуванні правильної посадки та балансу при русі на кроку, рисі та галопі.

У таблиці 3.9 представлена схема поетапної підготовки вершників, починаючи з дворічного віку.

Таблиця 3.9

Етапи підготовки спортсменів залежно від вікової категорії

Вік вершника, років	Навички
1	2
3 – 5	Знайомство дитини з конем, посадка верхи, рух кроком у повіді.
	Рух кроком у повіді, виконання розвиваючих вправ та гімнастики .
	Рух кроком у повіді, виконання вправ на рівновагу та тренування вестибулярного апарату.
	Рух кроком у повіді. Продовження вправ.
5-12	Техніка безпеки при спілкуванні з конем, у стайні, під час занять та виїздів за територію клубу.
	Основні відомості о конях. Екстер'єр та алюри. Годівля та догляд за конем. Кінна амуніція.
	Команди, які використовують при навчанні основам верхової їзди.

Продовж. табл. 3.9

1	2
	Основи правильної посадки при їзді на різних алюрах. Відпрацювання вміння триматися у сідлі на різних алюрах.
	Основи управління конем, засоби управління. Збір коня. Рух кроком. Зупинка, рух вперед, осадження, повороти та заїзди.
	Рух риссю. Учбова та стройова рись, скорочена та прискорена рись.
	Початок руху, зупинка, повороти та заїзди.
	Рух галопом. Галоп манежний та польовий. Підйом коня в галоп, зміна алюрів, зупинка.
	Основи управління конем при їзді у польових умовах.
	Подолання «кавалетті», одиночних перешкод, систем та канав.
12 та старше	Безпека та прийоми взаємодії з конем у польових умовах.
	Вдосконалення управління конем на будь-яких алюрах у манежі та у польових умовах.
	Рух на підйомах та спусках.
	Рух на кінних маршрутах різної складності.
	Подолання природних та водних перешкод.

Таким чином, при ранньому початку оволодіння навичками верхової їзди, вже до 12-річного віку вершник набуває можливості повноцінно тренуватися у польових умовах. Такі тренування сприяють поглибленій взаємодії між конем і вершником та можуть слугувати початковим етапом підготовки до участі у змаганнях із триборства та кінних пробігів.

3.4. Технологія підготовки коней до спортивних змагань з виїздки та конкуру

Основними принципами, що сприяють досягненню високих результатів у виїздки, є послідовність і систематичність у роботі з конем. На початковому етапі тренер знайомиться з екстер'єрними особливостями коней, їх темпераментом і характерними рисами поведінки, визначає якість рухів на всіх алюрах. Особливе значення має оцінка типологічних особливостей вищої

нервової діяльності коня, що полегшує формування і закріплення навичок руху та відповідного динамічного стереотипу.

У КСК «Богнатово» готують коней до участі у змаганнях з виїздки на рівні Малого призу. Підготовка коня до таких змагань триває 1,5–2 роки залежно від індивідуальних особливостей тварини. Цей період необхідний для закріплення рухових навичок, таких як збільшені та скорочені алюри, зупинки, осаджування, а також для формування динамічного стереотипу, що забезпечує виконання складних виїзdkових елементів: пасаж, піруети, піаффе, зміна ніг тощо.

Річний тренувальний цикл підготовки коня до Малого призу поділяють на наступні періоди:

Підготовчий період (листопад–квітень): основним завданням є формування всіх елементів манежної їзди. Особливу увагу приділяють тренуванню коней на прямих та бокових згинаннях, виробленню спокійного і правильного руху на всіх алюрах, удосконаленню таких прийомів, як зупинка, осаджування, рух з місця та переходи між алюрами. Важливе місце займає робота над складними елементами виїздки – піруети, пасаж, піаффе та зміна ніг.

Основний період (травень–вересень): на початку цього періоду удосконалюється програма манежної їзди згідно встановленої схеми. Продовжується вдосконалення елементів їзди та підвищення чіткості їх виконання. Проводяться контрольні перевірки з суддівською оцінкою. Під час участі у змаганнях здійснюється подальше удосконалення елементів манежної їзди.

Перехідний період (жовтень): коневі надається активний відпочинок, щодня проводяться вправи кроком та риссю тривалістю 1–1,5 години.

Під час підготовки до виступу у Малому призі дотримуються певного тижневого циклу (табл. 3.10). За цією схемою тренували виїзdkових коней ($n = 7$), при цьому для трьох із них (Аюдаг, Хіргана, Букінгем) замість вправи «робота в руках» застосовували проминку під вершником на різних алюрах.

Таблиця 3.10

Тижневий цикл підготовки коня до змагань з Малого призу

Дні тижня	Вид навантаження	Тривалість,хв
Понеділок	Робота в руках	10-15
	Загальний тренінг та удосконалення алюрів. Проминка кроком, риссю та галопом, їзда зі зміною напрямку	20
	Робота на згинання, заїзди, вольти	10
	Бокові рухи, зміна алюрів, зупинка, осаджування	20-25
	Піруети кроком, зміна ніг в 4 та 3 темпи	20-25
	Крок – зібраний, прибавлений, середній	20-25
Вівторок	Робота в руках	10-15
	Проминка на всіх алюрах	20
	Робота на згинання, заїзди, вольти	15
	Зміна ніг через 2 і 1 темп, піруети на галопі, пасаж, піафе	30
	Прибавлені алюри	15
	Вільний крок	20
Середа	Робота в руках	10-15
	Проминка під вершником	20
	Робота на прибавлених, скорочених та звичайних алюрах та їх зміна	25-30
	Зміна ніг, пасаж, піафе	25
	Вільний крок	20
Четверг	Робота в руках	10-15
	Загальний тренінг та удосконалення алюрів. Проминка кроком, риссю та галопом, зміна напрямку	20
	Робота на згинання, заїзди, вольти	10
	Бокові рухи, зміни алюрів, зупинка, осаджування	20-25
	Піруети кроком, зміна ніг у 3 та 4 темпи	20-25
	Крок – зібраний, прибавлений, середній	20-25
П'ятниця Субота	Робота в руках	10-15
	Удосконалення елементів вищої школи та їзда згідно програм схеми	120

Як свідчать дані таблиці 3.10, роботі «в руках» приділяли щоденно 10–15 хвилин протягом тижня (рис. 3.6). Це зумовлено тим, що більшість складних елементів кінь виконує із затримкою дихання, що при неправильному чергуванні навантажень і періодів відпочинку може призвести до розвитку емфіземи легенів. Тому виконання таких елементів, як пасаж, піаффе та зміна ніг, не повинно перевищувати 1–1,5 хвилини, після чого слід надавати коню можливість розслабитися, відпустивши поводдя, і рухатися вільним кроком або риссю протягом 2–3 хвилин.

Рис. 3.6. Робота "в руках" з кобилою Магія та мерином Грінго

Підготовка коней до змагань із конкуру також здійснюється за річною схемою тренувань, проте в кожному місяці навантаження має специфічний характер (табл. 3.11). Під час проведення досліджень було підготовлено 8 голів коней: чотирьом із них (Майва, Рубін, Сансара, Аденіум) застосовували елемент «робота в руках», а решті його замінили на роботу на корді (рис. 3.7).

Роботі на корді та «в руках» приділяють 20–50 % часу, відведеного на тренування у певні дні за схемою. На відміну від підготовки виїзdkових коней, у конкуру основну увагу зосереджують не на елементах вищої школи, а на настрибуванні на волі, роботі на «кавалетті» та «клавішах».

Рис. 3.7. Робота на корді

Щоденно перед початком тренування коней випускали в манеж або варок, попередньо забинтовуючи ноги для запобігання травм.

Таблиця 3.11

Схема підготовки коней першого року навчання до конкуру

Місяці року	Види навантаження по дням тижня					
	пн	вт	ср	чт	пт	сб
1	2	3	4	5	6	7
1	30 хв на роботу на корді з шамбоном, 10 хв – в руках	10 хв настрибування на волі	30 хв на корді, 30 хв – крок в руках	30 хв на корді, 10 хв робота в руках	30 хв на корді, 10 хв настрибування на волі	30 хв кроком у недоуздку
2						
3	30 хв на корді, 2 хв верхи поруч зі старим конем, крок, тиха рись	10 хв настрибування на волі, 10 хв робота в руках	30 хв на корді, 20 хв верхи, крок, рись	10 хв настрибування на волі, 10 хв робота в руках	30 хв на корді, 20 хв верхи, крок, рись	10 хв настрибування на волі, 10 хв робота в руках

Продовж. табл. 3.11

1	2	3	4		5	6
4	30 хв на корді, 30 хв верхи, 30 хв проводка	30 хв на корді, 10 хв настрибування на волі, 10 хв робота в руках	30 хв на корді, 30 хв верхи, 30 хв проводка		10 хв настрибування на волі, 10 хв робота в руках	30 хв на корді, 30 хв верхи, 30 хв проводка
5	30 хв на корді, 30 хв верхи, 30 хв в поле	10 хв настрибування на волі, 10 хв робота в руках, 30 хв верхи	30 хв на корді, 30 хв верхи, 30 хв в поле зі старим конем кроком	30 хв на корді, 30 хв верхи, 10 хв в руках	10 хв настрибування на волі, 30 хв верхи	30 хв на корді, 30 хв верхи
6	30 хв на корді, 30 хв верхи, 30 хв в полі (крок-рись)	10 хв настрибування на волі, 30 хв верхи, 10 хв робота в руках	10 хв настрибування на волі, 30 хв верхи, 10 хв робота в руках	30 хв на корді, 30 хв верхи, 30 хв в поле(крок-рись)	10 хв настрибування на волі, 30 хв верхи, 10 хв робота в руках	30 хв на корді, 30 хв верхи, 30 хв в полі (крок-рись)
7	30 хв на корді, 20 хв верхи, 60 хв в поле (крок)	10 хв настрибування на волі, 10 хв робота в руках, 30 хв верхи	90 хв в поле (крок, рись), 15 хв крок	10 хв настрибування на волі, 30 хв верхи	30 хв на корді, 20 хв верхи, 60 хв в поле (крок)	10 хв настрибування на волі, 10 хв робота в руках, 30 хв верхи
8	30 хв на корді, 30 хв верхи, 30 хв в поле (крок, рись)	10 хв настрибування на волі, 10 хв в руках, 30 хв манежна їзда	90 хв в поле, підйоми та спуски на всіх алюрах, 15 хв крок	60 хв манежна їзда, з них 20 хв робота на кавалетті	30 хв на корді, 60 хв в поле (як у середу)	60 хв манежна їзда, з них 20 хв робота на кавалетті
9	30 хв на корді, 30 хв манежна їзда, 30 хв поле на всіх алюрах	10 хв настрибування на волі, 10 хв робота в руках, 30 хв виїздка	90 хв в поле на всіх алюрах, 15 хв крок	60 хв манежна їзда, з них 20 хв робота на кавалетті	30 хв на корді, 60 хв в поле на всіх алюрах	60 хв манежна їзда, з них 20 хв робота на кавалетті

Продовж. табл. 3.11

1	2	3	4	5	6	7
10	30 хв на корді, 30 хв виїздка, 30 хв в полі на всіх алюрах	10 хв настрибування на волі, 10 хв робота в руках, 30 хв виїздка	90 хв в полі на всіх алюрах, 15 хв крок	60 хв виїздка, кавалетті, маленькі системи	30 хв на корді, 90 хв в полі на всіх алюрах	60 хв виїздка, кавалетті, маленькі системи
11	30 хв на корді, 30 хв в полі	10 хв робота в руках, 30 хв виїздка, 30 хв поле	90 хв в полі на всіх алюрах, 15 хв крок	60 хв виїздка, кавалетті, маленькі системи, окремі перешкоди	90 хв в полі на всіх алюрах, 15 хв крок	60 хв виїздка, кавалетті, маленькі системи, окремі перешкоди
12	30 хв на корді, 30 хв виїздка, 30 хв поле	60 хв виїздка, подолання перешкод у зв'язках	90 хв в полі на всіх алюрах, 15 хв крок	60 хв виїздка, подолання перешкод у зв'язках	90 хв в полі на всіх алюрах, 15 хв крок	60 хв виїздка, подолання перешкод у зв'язках

Наприкінці 2024 року на базі кінноспортивного клубу «Богнатово» було організовано та проведено змагання з конкуру та виїздки. Параметри основного маршруту з конкуру передбачали подолання восьми перешкод із максимальною висотою 60 см, тоді як у маршруті з перестрибуванням було встановлено десять перешкод висотою до 80 см. Участь у змаганнях брали вершники вікової категорії 12–15 років, які проходили навчання у клубі протягом щонайменше двох років. Програмою змагань було передбачено подолання комплексу різномісних перешкод, зокрема стінки-засіки, чухонця, паркану, прямого оксера та кам'яної стінки.

Під час подолання дистанції маршруту у разі повного руйнування перешкоди учасникам зараховувалося 10 штрафних очок, тоді як за збиття верхнього бруса або окремого елемента перешкоди передбачалося нарахування 4 штрафних очка. Відмова коня виконувати команди вершника оцінювалася у 4 штрафні бали, а падіння вершника слугувало підставою для дискваліфікації

учасника. Максимально можливий результат за проходження маршруту з висотою перешкод 60 см становив 140 балів, тоді як для маршруту з висотою 80 см — 160 балів. Узагальнені підсумки змагань представлено у таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

Результати проведення змагань з конкуру у КСК «Богнатово»

Кличка коня	Бали	Зайняте місце
Майва	258	-
Рубін	276	2
Сансара	266	5
Аденіум	268	4
Антураж	280	1
Герцог	260	-
Париж	256	-
Гігабайт	274	3

Аналіз матеріалів, наведених у таблиці 3.12, дозволяє зробити висновок, що коні, у тренувальному процесі яких протягом року систематично використовувалася робота в руках, продемонстрували вищий рівень підготовленості та забезпечили здобуття першого і другого місць за підсумковими результатами проходження обох маршрутів (рис. 3.8).

Рис. 3.8. На змаганнях з конкуру в КСК "Богнатово": кобила Сансара

У тому ж році на базі КСК «Богнатово» проводились змагання з манежної їзди. Схема проведення змагань представлена у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Схема проведення манежної їзди у КСК «Богнатово»

№ елементу	Буквені позначення	Назва елементу	Критерій оцінювання	Максимальна оцінка
1	2	3	4	5
1	A X	Виїзд на робочій рисі. Зупинка, нерухливість, вітання. Продовження на робочій рисі.	Виїзд. Зупинка та переходи: рись – зупинка – рись. Прямолінійність.	10
2	C R B	Поворот направо. Вольт направо діаметром 10 м. Поворот направо.	Згинання. Рівномірність. Рівновага.	10
3	X E	Зупинка, осаджування на довжину коня і негайний перехід у робочу рись. Поворот наліво.	Зупинка. Осаджування. Переходи.	10
4	V VKAF	Вольт наліво діаметром 10 м. Робоча рись.	Згинання. Рівномірність. Рівновага.	10
5	FXH	Зміна направлення на середній рисі.	Видовженість та рівномірність рухів.	10
7	HCM	Робоча рись.	Рівновага. Переходи.	
7	MXK KAF	Зміна напрямку руху на середній рисі. Робоча рись.	Видовженість та рівномірність рухів.	10
8	FLE	Середній крок.	Рівномірність кроків.	10
9	EIM MC	На середньому кроці дати можливість коню витягнути шию. Середній крок.	Рівномірність кроків. Витягування шиї.	10

Продовж. табл. 3.12

1	2	3	4	5
10	С CHSE	Підйом у робочий галоп з лівої ноги. Робочий галоп.	Перехід.	10
11	ЕВЕ	Коло діаметром 20 м. Між Е та В віддати повід на декілька темпів.	Згинання. Рівномірність. Рівновага. Витягування шиї.	10
12	ЕХВ ВРФАК	Зміна напрямлення через коло з простою зміною ноги у Х. Робочий галоп.	Переходи. Гнучкість, свобода та невимушеність.	10

На рис. 3.9 представлена схема манежу для проведення змагань з виїздки з розташуванням букв, за якими розробляється схема манежної їзди.

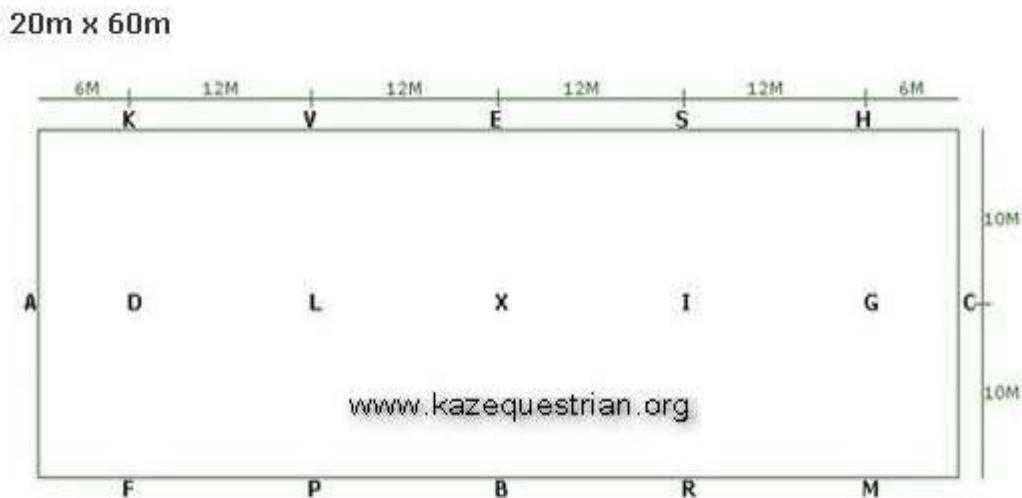

Рис. 3.9. Розташування букв в манежі для проведення змагань з виїздки

Змагання проводились серед вершників віком 16-18 років. Результати змагань представлені в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Результати змагань з виїздки програми Малого призу у КСК «Богнатово»

Кличка коня	Бали	Зайняте місце
Аюдаг	З'їхав	-
Магія	96	3
Хіргана	53	-
Букінгем	31	-
Брют	101	1
Бажаний	95	4
Грінго	98	2

Згідно з даними, наведеними в таблиці 3.13, усі коні, за винятком жеребця Букінгема та кобили Хіргани продемонстрували високий рівень підготовки. Це можна пояснити тим, що всі вони проходили тренування за однаковою схемою, визначеною в таблиці 3.10, що включала роботу в руках. Водночас, для коней Аюдага, Букінгема та Хіргани була застосована інша програма підготовки, яка передбачала роботу під вершником замість роботи в руках. Таким чином, результати змагань свідчать про те, що робота в руках значно сприяє успішним виступам як у конкурі, так і в виїздки (рис. 3.10).

Рис. 3.10. На змаганнях з виїздки у КСК "Стетсон": жеребець Грінго

3.5. Технологія відбору коней та організація кінних маршрутів

Для залучення коней до кінно-туристичної діяльності відбір тварин здійснюється на основі комплексу зоотехнічних та поведінкових показників, зокрема врівноваженості характеру, рівня витривалості та сміливості, міцності конституції, якості та правильності рухів, а також здатності ефективно долати природні перешкоди. Найбільш доцільним для використання в кінному туризмі вважається віковий інтервал від 6 до 14 років.

У кінно-спортивному клубі «Богнатово» для організації кінних туристичних маршрутів переважно залучають коней, що використовуються у навчальному процесі початкових груп. Водночас, за умови формування численних груп вершників, до участі в кінних переходах додатково залучаються й конкурні коні.

Ефективне використання коней у сфері туризму потребує проведення спеціалізованої підготовки, яка структурована на три послідовні етапи: підготовчий, базовий та заключний. Тривалість кожного з етапів становить два тижні, протягом яких тренувальний процес здійснюється за визначеною схемою з використанням різних алюрів, що відображено в таблиці 3.14.

Тренувальна схема, застосовувана на третьому тижні підготовки коня, характеризується підвищенням інтенсивності навантажень під час роботи риссю приблизно на 20 % порівняно з програмою, реалізованою на другому тижні.

На базовому етапі підготовки відбувається збільшення тривалості рисистих реприз, а також запроваджується виконання роботи легким кентером. Кожне тренувальне заняття обов'язково завершується пролонгованою роботою кроком, що сприяє відновленню та стабілізації фізіологічного стану тварин. Крім того, один раз на тиждень протяжність тренувального маршруту має складати не менше 10 км.

Таблиця 3.14

Норми навантаження на коня під час першого етапу підготовки для кінного туризму

Тиж- день з/п	Дні тижня	Елементи навантаження	Трива- лість елементу хв
1	Понеділок - четвер	Крок (спокійний та активний)	60 - 90
	П'ятниця	Проводка кроком в руках або моціон у паддоку	-
	Субота	Крок (спокійний та активний)	60 - 90
	Неділя	Крок, рись за різними маршрутами траси	180
2	Понеділок - четвер	Рись з інтервалами 10-15 хв. між репризами	90 - 120
	П'ятниця	Проводка кроком в руках або моціон у паддоку	-
	Субота	Крок, рись за різними маршрутами траси	120
	Неділя	Крок, рись за різними маршрутами траси	180

Деталізований план другого етапу підготовки коней до використання в туристичній діяльності наведено в таблиці 3.15.

Таблиця 3.15

Норми навантаження на коня під час першого етапу підготовки для кінного туризму

Тиж- день з/п	Дні тижня	Елементи навантаження	Трива- лість елементу хв
1	2	3	4
4	Понеділок - четвер	Крок, рись з інтервалом між репризами 10-15 хвилин, легкий кентер	90 - 120
	П'ятниця	Проводка кроком в руках або моціон у паддоку	-

Продовж. табл. 3.15

	2	3	4
	Субота	Робота на корді	15 - 30
	Неділя	Крок, рись, кентер за різними маршрутами	180
5	Понеділок	Крок, рись, кентер за різними маршрутами	90 - 120
	Вівторок	Крок – манежна їзда - крок	30-30-30
	Середа	Крок, рись	90 - 120
	Четвер	Крок, рись, подовжені періоди кентеру	120
	П'ятниця	Проводка кроком в руках або моціон у паддоку	-
	Субота	Крок, рись	120-180
	Неділя	Крок, рись, кентер (маршрути до 10 км)	180

Як свідчать дані таблиці 3.15, в другому періоді підготовки коней до проходження маршрутів інтенсивність тижневого навантаження у порівнянні з першим періодом зросла за тривалістю щоденного тренування в середньому у 1,5 рази. Додавання більш жвавих алюрів має за мету розвиток дихальної та кровоносної систем, а подовження дистанції маршруту - розвиток витривалості коней.

Метою завершального етапу є сприяння подальшому зміцненню серцевого м'яза і сухожильно-зв'язкового апарату за допомогою планомірного збільшення навантажень. На цьому етапі окрім збільшення репризів кентеру у тренування включають короткі проміжки жвавого галопу. На цьому етапі підготовки дистанція тренувального маршруту один раз на тиждень збільшують до 30 км, в інші дні дотримуються 15 кілометрів. Тривалість тренувань - не менш 3,5 - 4 годин щоденно. У цей же період додають у схему підготовки заняття манежною їздою та стрибки через невеликі природні перешкоди (табл. 3.16). Маршрути траси бажано якомога частіше змінювати, щоб коні звикали легко орієнтуватися у будь-якій місцевості.

Таблиця 3.16

Норми навантаження на коня під час першого етапу підготовки для кінного туризму

Тиж- день з/п	Дні тижня	Елементи навантаження	Трива- лість елементу хв
1	2	3	4
7	Понеділок - четвер	Крок, рись та кентер тривалими репризами	150 - 210
	П'ятниця	Проводка кроком в руках або моціон у паддоку	-
	Субота	Крок, рись та кентер за маршрутом (до 20 км)	180 - 240
	Неділя	Крок, рись та кентер за маршрутом (до 30 км)	240
8	Понеділок	Проводка кроком в руках або моціон у паддоку	-
	Вівторок	Крок – манежна їзда - крок	30-30-30
	Середа	Крок, рись та кентер за маршрутом (до 15 км)	60 – 90
	Четвер	Крок, рись та кентер за маршрутом (до 20 км)	90 - 120
	П'ятниця	Проводка кроком в руках або моціон у паддоку	-
	Субота	Крок, рись та кентер за маршрутом (до 15 км)	120
	Неділя	Крок, рись та кентер за маршрутом (до 15 км)	180 - 240
9	Понеділок - четвер	Те ж саме, що й на 8 тижні	
10	Понеділок	Крок – манежна їзда - крок	30-30-30
	Вівторок - середа	Крок, рись з інтервалом між репризами 10-15 хв, легкий кентер з настрибуванням 40-50 см	90 - 120
	Четвер	Крок – манежна їзда - крок	30-30-30
	П'ятниця	Крок, рись з інтервалом між репризами 10-15 хвилин, легкий кентер	60
	Субота	Крок, рись та кентер за маршрутом	120 - 240
	Неділя	Проводка кроком в руках або моціон у паддоку	-

Опрацювання даних, представлених у таблиці 3.16, дає підстави стверджувати, що протягом 7-го, 8-го та 9-го тижнів підготовки тривалість тренувальних навантажень знову зростає: у середньому в 1,5 раза порівняно з другим етапом та приблизно втричі — відносно початкового періоду. Водночас тренувальна модель 10-го тижня характеризується цілеспрямованим зниженням інтенсивності роботи за рахунок включення елементів виїздки та вправ з подолання перешкод. Таким чином, спортивні коні кінно-спортивного клубу «Богнатово», підготовлені за запропонованою програмою, продемонстрували належний рівень адаптації та ефективності під час проходження туристичних маршрутів.

Підготовка коней до виконання тривалих дистанцій з високою швидкістю, характерних для дистанційних кінних маршрутів, є багаторічним процесом. Штучне скорочення цього періоду, як правило, призводить до зменшення тривалості спортивної кар'єри тварини та негативно позначається на її загальному стані здоров'я. У процесі поступового збільшення тренувальних дистанцій необхідно здійснювати комплексний контроль не лише фізичного, а й метаболічного стану коня.

Важливим елементом такого контролю є регулярне вимірювання частоти серцевих скорочень, а особливо оцінка швидкості її відновлення після навантаження. Зокрема, слід систематично відстежувати час, необхідний для зниження пульсу до рівня 64 уд/хв. Для цього доцільно застосовувати індекс відновлення серцевої діяльності (ІВСД). Методика його визначення передбачає первинне вимірювання пульсу коня, після чого тварину проводять рясом на відстань близько 40 м у прямому та зворотному напрямках, а повторне вимірювання здійснюють рівно через 60 секунд після першого. Показник другого виміру має відповідати початковому значенню або бути дещо нижчим; перевищення першого результату більш ніж на 6 уд/хв розцінюється як ознака небажаних відхилень у функціональному стані організму.

Класифікація кінних маршрутів визначається рівнем складності їх подолання, який, у свою чергу, обумовлюється характером та ступенем

складності перешкод, що виникають у процесі проходження маршруту. (табл. 3.17)

Таблиця 3.17

Категорії складності кінних маршрутів та характеристика локальних перешкод

Елементи траси	Категорія складності	Характеристика локальної перешкоди
1	2	3
Лісові ділянки	1	Переважають ділянки полів. Ліс проходиться по стежках або посадках
	2	Наявність густо зарослих ділянок, підлісків
	3	Густий ліс, приховані в траві нерівності схилу, поглиблення, ями, канави, камені, з крутістю не більш 30° і тривалістю не менше 50 м
Болота	1	Розливи річок довжиною до 50 м та глибиною до 0,2 м
	2	Не в'язкі заболочені ділянки глибиною від 0,2 до 0,4 м, довжиною до 100 м
Осипи	1	Осипи, каміння невелике або дрібне, крутість схилу 10-15°
	2	Осипи, у т. ч. і «живі» з крутістю схилу 15-20°
Перевали	1	Перевал, рух по дорогах з яскраво вираженими стежками, з крутістю не більше 20° і довжиною не більше 200 м
	2	Перевал, рух по стежці або по трав'янистому схилу з крутістю перевалу до 30° на підйом і 20° на спуску і довжиною не менше 200 м
	3	Нескладні осипні перевали з коротким не крутим (до 30°) перевальним схилом, можливістю організації руху по серпантину та по «овечих» стежках. Проходження без спішування
Траверс гребеня	1	Лісистий, трав'яний гребінь. Схил уздовж гребеня не більше 15°. Довжина траверсу не більше 2 км
	2	Лісистий, трав'яний, осипний гребінь. Схил уздовж гребеня 15-20°. Довжина траверсу не менше 2 км
	3	Трав'яний, осипний, сніговий гребінь. Схил уздовж гребеня 20-30°. Довжина траверсу не менше 2 км

1	2	3
Каньон	1	Рух по піску, гальці, траві, камінню і осипам, довжина дороги в каньйоні не менше 200 м
	2	Рух по піску, гальці, траві, камінням і осипам, довжина дороги в каньйоні (або уздовж притиску) не менше 300 м
Піски	1	Окремі гряди або лунки пісків
	2	Суцільні ділянки рівних пісків з хорошими водопоями
	3	Суцільні піски з хорошими водопоями на стоянках і місцях відпочинку
Снігова ділянка	1	Рух по стежках, доріжках або відкритій місцевості з глибиною снігового покриву не більше 20 см
	2	Рух по стежках, лісових або відкритих ділянках з глибиною снігового покриву 20-40 см
	3	Сніговий покрив, що розкиснув або не щільний, глибиною до 30 см
Льодові ділянки, льодовики	1	Плоскі, недовгі, рівні ділянки льоду, покриті снігом глибиною до 20 см
	2	Плоскі, рівні ділянки льоду довжиною більше 200 м, покриті сипким, кристалічним снігом глибиною до 10 см
Водяні ділянки, переправи	1	Переправи через річки або невеликі водні ділянки з невеликою швидкістю течії (не більше 1 м/с), глибиною до 0,5 м, переходи при ширині потоку не менше 5 м
	2	Переправи через річки або невеликі водні ділянки з шириною до 10 м, середньою течією (близько 1,5 м/с) і глибиною до 0,7 м.
	3	Переправи через річки або водні ділянки з шириною до 20 м, з течією (до 2 м/с) і глибиною до 0,8 м.

В умовах КСК «Богнатово», який розташований у степовій зоні південного регіону, кінні маршрути розроблялися в межах Хадджибейського ліману (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Група туристів КСК "Богнатово"

Маршрути структуровані відповідно функціональних зон, зокрема лісопосадка, водні перешкоди, перевали. Маршрути для досвічених вершників віднесені до ділянок першої та другої категорій складності; альтернативний маршрут вздовж Хаджибейського ліману користується найбільшою популярністю серед туристів.

3.6. Економічна ефективність використання коней у спортивних та прикладних видах кінного спорту в умовах КСК «Богнатово»

Фінансово-економічна модель функціонування кінно-спортивного клубу «Богнатово» базується на комплексі платних послуг, до яких належать навчальні програми з опанування навичок верхової їзди, тренувальні спортивні заняття, іпотерапевтичні сесії, організація кінних туристичних маршрутів, проведення тематичних фотозйомок і рекреаційних прогулянок верхи. Інтенсивність відвідування клубу істотно детермінується сезонним чинником: у зимовий період попит на кінні подорожі суттєво знижується порівняно з іншими сезонами. Додатковим негативним фактором для стабільності діяльності закладу став початок воєнних дій, що зумовило помітне скорочення кількості спортсменів та слухачів навчальних програм.

Організація спортивних змагань на базі КСК «Богнатово» здійснюється за умов змішаного фінансування, зокрема за рахунок часткових внесків учасників та залучення спонсорських ресурсів, у зв'язку з чим зазначені витрати не включалися до розрахунку собівартості одного конедня. До структури витрат на утримання однієї голови віднесено витрати на кормову базу, щоденний догляд, ковальські роботи, ветеринарне забезпечення, послуги берейтора, а також оплату комунальних послуг підприємства.

Результати оцінювання економічної ефективності функціонування КСК «Богнатово» узагальнено та подано в таблиці 3.18.

Таблиця 3.18

Економічна ефективність використання коней у прикладних видах конярства в умовах КСК «Богнатово» у 2024 році

Показники	Всього, грн
Вартість одного конедня, грн.	150,3
Собівартість утримання 1 голови, за рік, грн.	54859,5
Витрати на утримання всього поголів'я, грн	1042330,5
Виручка від занять з ВІ, за рік, грн.	250700
Виручка від занять з іпотерапії, за рік, грн.	98640
Виручка від кінних маршрутів, за рік, грн.	45700
Виручка від занять КС, за рік, грн.	215750
Виручка від фотосесій та кінних прогулянок	75550
Загальна сума надходжень за рік, грн.	686340
Прибуток, грн	-355990,5

Згідно з показниками, наведеними в таблиці 3.18, фінансові результати діяльності КСК «Богнатово» у 2024 році мали негативний характер: обсяг збитків становив 355990,5 грн. Поряд зі суттєвим зниженням відвідуваності клубу, визначальним чинником такої ситуації стала втрата орендарів і

приватних власників, які на початковому етапі воєнних дій вивезли власних коней за межі країни. Водночас уже наприкінці року клуб отримав низку пропозицій від власників спортивних коней щодо їх розміщення на базі КСК на умовах оренди, що свідчить про поступове відновлення зацікавленості в його інфраструктурі. Окремо слід зазначити, що протягом 2024 року КСК «Богнатово» користувався гуманітарною підтримкою волонтерських організацій, завдяки якій було забезпечено належні умови зимівлі поголів'я та сформовано резерв кормів на наступний зимовий період.

ВИСНОВКИ

1. У межах діяльності кінно-спортивного клубу «Богнатово» реалізується комплекс напрямів прикладного конярства, зокрема іпотерапевтичні програми, організація та супровід кінно-туристичних маршрутів, підготовка осіб без попереднього досвіду верхової їзди, а також тренування коней для участі у змаганнях з виїздки та конкуру.

2. Аналіз поголів'я за типами вищої нервової діяльності засвідчив домінування сильного врівноваженого рухливого типу, частка якого становить 46,7%, що визначає його універсальну придатність для основних видів використання в умовах клубу. До сильного врівноваженого інертного типу було віднесено 33,3% тварин; ці коні переважно залучаються до іпотерапії та початкового навчання верхової їзди. Частка коней сильного невірноваженого типу склала 20%, і вони використовуються головним чином у конкурі.

3. Поголів'я, задіяне в прикладному конярстві, характеризується належним розвитком екстер'єрних ознак, відповідністю породним вимогам та середнім бонітувальним балом на рівні 8. Найвищий ступінь відповідності стандартам продемонстрували представники ганноверської породи.

4. Результати змагань з манежної їзди та конкуру показали, що максимальні бальні оцінки та призові місця були здобуті кіньми, у тренувальному процесі яких на підготовчому етапі активно застосовувалася робота «в руках» як елемент тренінгу.

5. За підсумками оцінки робочих якостей і характеру рухів коней, залучених до занять з початкової верхової їзди, були сформовані відповідні протоколи, згідно з якими тварини отримали від 89 до 110 балів, що свідчить про високий рівень їх відбору та підготовленості.

6. Фінансові результати діяльності КСК «Стетсон» у 2024 році мали негативний характер; сума річних збитків склала 355990,5 грн.

ПРОПОЗИЦІЇ

Для кінно-спортивного клубу «Богнатово» доцільним є ініціювання та укладення партнерських угод з Управлінням з фізичної культури та спорту, а також з Департаментом культури, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Одеської міської ради, зокрема з профільними підрозділами у сфері туризму та маркетингу. Таке співробітництво має бути спрямоване на розширення інформаційної підтримки та популяризацію кінного спорту і зеленого туризму серед різних вікових груп населення. Окремого соціального значення набуває залучення до систематичних занять кінним спортом дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, які прибули з територій підвищеної небезпеки.

СПИСОК ВИКОРИСАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар О., Платонова Н. Частота серцевих скорочень у тренуваних та нетренуваних коней. *Тваринництво України*. 2010. №12. С. 36–39.
2. Волинець Л. К. Як правильно напоїти коней? *Дім. Сад. Город*. 2010. № 9. С. 39.
3. Всеукраїнська федерація кінного спорту (офіційний сайт). URL: <http://efu.org.ua/> [дата звернення 25.05.2023].
4. Галлер Йозеф. Коні ласують лише найкращим сіном. *Agroexpert*. 2013. № 9. С. 108–109.
5. Гаражина В.В. Створення та впровадження навчально-тренувальної програми з техніки кінно-спортивного туризму. *Основи побудови тренувального процесу в циклічних видах спорту*: Зб. наук. праць І Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (12-13 березня 2015 р.) URL: http://journals.uran.ua/cvs_konf/article/view/80739 (дата звернення 25.07.2023)
6. Годівля сільськогосподарських тварин [В. С. Бомко та ін] Вінниця: Нова книга, 2001. 238 с.
7. Гавриленко О. Кінний туризм в Україні. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2001. №48. С. 7.
8. Галасюк С. Сутність та особливості кінного туризму. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*. Матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип.18. С. 64-67.
9. Геращенко Я.М. Види спортивно - екологічного туризму. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 2. С. 37-42.
10. Гопка Б.М., Хоменко М.П., Павленко П.М. Конярство: підручник. К.: Вища освіта, 2004. 320 с.
11. Гопка Б.М., Судай В.Д., Скоцик В.Є. Нетрадиційне конярство. К.: Вища освіта, 2008. 191 с.

12. Гопка Б., Скоцик В. Коротко про історію розвитку конярства на теренах України. *Agroexpert*. 2012. № 7. С. 99–101.
13. Ільницька Т. Є., Бондаренко О. В. Програма створення породної групи коней спортивного напрямку використання: Інститут розведення і генетики тварин ім. М.В.Зубця. Чубинське, 2020. 48 с.
14. Ільницька Т. Є. Оцінка спортивної роботоздатності коней різних порід, які брали участь у змаганнях з подолання перешкод. *Розведення і генетика тварин*. Київ, 2018. Вип. 56. С. 25–31.
15. Ільницька Т. Є. Характеристика екстер'єру, рухів та стрибкових здібностей спортивного поголів'я коней за лінійними показниками. *Актуальні дослідження з проблем розведення, генетики та біотехнології в тваринництві* : матеріали XVII Всеукр. наук. конф. молодих вчен. та асп. з міжнар. участю присвяч. 80-й річн. від дня народж. акад. УААН Валерія Петровича Бурката. Чубинське, 2019. С. 14–15.
16. Ільницька Т. Є., Бондаренко О. В. Впровадження описування екстер'єру та спортивних якостей коней за лінійною шкалою. *Сучасні технології у тваринництві та рибництві: навколишнє середовище – виробництво продукції – екологічні проблеми* : зб. матеріалів 73-ої Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Київ : НУБіП України, 2019. С. 141–142.
17. Інструкція з бонітування племінних коней. Інструкція з ведення племінного обліку в конярстві. Положення про централізований племінний облік у конярстві. – К.: Арістей, 2007. – 108 с.
18. Карножицький В.В., Косенко С.Ю., Сташкевич О.Б. Конярство: навч. посіб. Одеса: 2012. 332 с.
19. Кінний портал України. URL: <https://horseua.com/zhurnal-equestrian-%E2%84%963/> [дата звернення 19.08.2023]
20. Кінний спорт: навчальна програма для дитячо-юнацьких шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності: Міністерство України у справах молоді і спорту,

Республіканський науково-методичний кабінет, Федерація кінного спорту України. Київ, 1996.

21. Кінний спорт України під час війни: огляд виступів наших спортсменів на міжнародних змаганнях / *HORSES UKRAINE*. URL: <https://horses.dp.ua/kinnij-sport-ukrayini-pid-chas-vijni-oglyad-vistupiv-nashih-sportsmeniv-na-mizhnarodnih-zmagannyah-vipusk-zhurnala-56/> [дата звернення 9.04.2023].

22. Ковальчук Н.А., Соколова Г.О. Кінний туризм і особливості його організації. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького*. т.19, №79. 2017. С. 44-47.

23. Косенко С.Ю. Робочі якості рисистих коней різних типів вищої нервової діяльності: монографія. Одеса: ТАС, 2018. 94 с.

24. Молодиченко Н. Історія розвитку кінноти античної доби. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/161261134.pdf> [дата звернення 7.03.2023].

25. Нагорний С. А., Петрушко М. П., Скляренко О. В., Косенко С. Ю. Методологія комплексного відбору коней для прикладного конярства і його амуніційне оснащення: *The 10th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science”* (May 25-27, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. P. 27-33.

26. Нагорний С.А., Чалая О.С., Петрушко М.П., Косенко С.Ю. Технологія виготовлення козацького сідла. *Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2)*. Chicago, USA, 2021. European Scientific Platform. P. 25-30.

27. Національні правила змагань з виїздки. URL: https://horses.dp.ua/wp-content/uploads/2018/02/national_dressage_rules_ukraine_2018.pdf. [дата звернення 25.04.2023].

28. Правила змагань з конкуру. URL: http://efu.org.ua/upload/documents/1/101/attachment/national_regulation_jumping.pdf [дата звернення 4.12.2022]
29. Практикум з конярства : навч. посіб. / Б.М. Гопка та ін. К., 2011. 384 с.
30. Рябокінь І.М., Риндич Г.І. Навчальна програма з кінного спорту для дитячоюнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності. Київ, 1996. 103 с.
31. Стецюк О. Розвиток інфраструктури кінного туризму в Україні. *Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності*. Харків, 2020. С. 282-285.
32. Сергієнко Л.П. Спортивна метрологія: теорія і практичні аспекти: Підручник. Київ: КНТ, 2010. 776 с.
33. Тарасенко М.В., Петрушко М.П. Спрощена методика визначення типу вищої нервової діяльності коней. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. Дніпропетровськ, 2017. № 1(43). С. 122-126.
34. Тренінг Кікулі. URL: <http://annales.info/other/kovalevsk/04.htm> [дата звернення 14.02.2023]
35. Федерація кінного спорту України. Кінний спорт: правила змагань. Введено в дію з 1 січня 2011 р. 1-е вид. К., 2011. 92 с.